

הספרות

רבעון למדע הספרות

כרך ב, מס' 2, ינואר 1970 (תש"ל)

אוניברסיטת תל-אביב

לבירור מהותה ותפקודה של לשון הספרות היפה בדיגלוסייה

תוכן המאמר: 1. הלשון כרב-מערכת; הפונקציה של הרב-מערכת בלשון הספרות היפה. 2. רב-לשוניות ודיגלוסייה. 2.1. הסוגים של הלשוניות בדיגלוסייה. 2.1.1. לשון זרה כלשון המרכזית בדיגלוסייה. 2.1.2. לשון קלאסית (מתה) כלשון המרכזית בדיגלוסייה. 2.2. התנהגות הרב-מערכת של הלשון המרכזית בדיגלוסייה. 2.3. הרב-מערכת של לשון שיצאה מתנאי דיגלוסייה. 2.4. הלשון העברית כלשון קלאסית בדיגלוסייה. 3. הפונקציה של הדיגלוסייה בלשון הספרות היפה: יתרונות, חסרונות ודרכי פיצוי. 3.1. שימוש ישיר בלשוניות האחרות של הדיגלוסייה. 3.2. קאלק אל הלשוניות האחרות בדיגלוסייה. 3.3. שימוש במערכת הדיאכרונית כאילו היתה מערכת סינכרונית. 3.4. שימוש בקורפוס הספרותי המוסכם, בעיקר בדרך של פראוזת כבולות. 3.5. היחס האיכותי והכמותי בין דרכי-הפיצוי. 4. החשיבות המרכזית של מחקר לשון הספרות היפה של לשון בדיגלוסייה לתיאוריה של הספרות ולמחקר הספרות העברית. רשימת ביבליוגרפיה נבחרת.

דיבור סטאנדארטית גם לגבי שכבות אחרות של החברה,² מה גם שלשון הדיבור משתנה מהר, בעוד שלשון כתב היא שמרנית מטבעה. לשון הכתב יצרה סוגים שונים של תת-מערכות מיוחדות לנושאים ולעיסוקים מסוימים: לשון חוק, כלכלה, מדע, עיתונות וכו'. לשון הדיבור אף היא מורכבת מתת-מערכות שונות. יש בה דיפרנציאציה סוציאלית — לשונות האופייניות למעמדות מסוימים,³ וכן סלנגים, ויש בה דיפרנציאציה גיאוגראפית — דיאלקטים.⁴ לעתים חופפת הדיפרנציא-

² במאה ה-20 יש תהליך חזק מאוד של סטאנדארטיזציה של לשון הדיבור בהשפעת החינוך, הרדיו, הטלביזיה והעיתונות. לשונות כתב כמו גרמנית, דנית או צרפתית הולכות ונהפכות ללשוניות דיבור בחלקים רחבים של הטריטוריה, שבה הן הלשון הרשמית. על ענייני הסטאנדארטיזציה של הלשון והיחסים בין לשון הכתב לשאר מערכות הלשון ראה בין השאר: האבראנק [46], הלויקלונדבי [47], וינוגראדוב [77, 77a], ידליצ'קה [53], לה-פאו [57], סדרשולד [32], קוזריו [33], ראי [64], שירוקובה [68].

³ ראה לדוגמה לאבוב [56].
⁴ "דיאלקט" אינו שום איכות אובייקטיבית מבחינה לשונית, אלא בראש ובראשונה איכות לשונית סוציו-פוליטית. כל "דיאלקט" מאתמול יכול למחרת ליהפך ל"לשון", ברגע שהחברה המשתמשת בו תיחס לו יוקרה ותשקיע מאמצים לפיתוחו כלשון כתב. כך הפכו רוב "הדיאלקטים" הלאטיניים ללשוניות; כך הפכו האוקראינית והביילורוסית אחרי המהפכה הרוסית ללשוניות, בשעה שברוסיה הצארית נהגו שבו בעיקר ל"דיאלקטים"; כך מובן מדוע הפכה ההולנדית ללשון, בעוד השוויצרית נשארה "דיאלקט". על דרכי הבחנת הדיאלקט ראה, למשל, פגלין-האריס [79], פירס [63], פרגוסון-גומפרץ [37].

1. הלשון כרב-מערכת; הפונקציה של הרב-מערכת בלשון הספרות היפה

כל לשון מסוימת אינה מורכבת ממערכת אחת בלבד של סימנים רב-שכבתיים (השכבה הפונולוגית, מורפולוגית וכו'), אלא תמיד קיימות בה, זו בצד זו, מערכות אחרות, הקרויות לעתים בטרמינולוגיות אחרות לשונות או תת-לשוניות. מערכות אלה אינן תמיד מלאות, אלא לעתים קרובות הן חלקיות בלבד, ויש חפיפה רבה או מעטה בשימוש על ידי הדובר בלשון. במלים אחרות: בכל לשון יש תמיד יותר מאשר צורן אחד לפונקציה מסוימת, מפני שתמיד עשוי להיווצר צורן מתחרה, שהוא או חופף במלואו או חופף חלקית לצורן כלשהו. היחסים בין הצורנים הם יחסי השתנות מתמדת ודינאמית. קביעה זו אמורה לגבי אינונטאר הצורות של הלשון; אם כל המערכות האלה, או חלקיהן, הן שוות-ערך (לגבי הדובר) או לא, "מותרות" בשימוש בכל מקרה או לא, הוא עניין לטיפול של הסטיליסטיקה, כפי שאנסה להציגה להלן. להרכב זה של הלשון נקרא בסיכום רב-מערכת. המערכות הבולטות ביותר בלשון התרבות הן: לשון כתב סטאנדארטית לעומת לשון הדיבור. לשון הכתב הסטאנדארטית היא תמיד תוצר פחות או יותר מוסת של חברה שהתגבשה כגוף פוליטי, או כגוף בעל אפשרויות מקבילות. בהיסטוריה של הזמן החדש שום לשון כתב סטאנדארטית לא היתה מלכתחילה וזה ממש ללשון הדיבור, אפילו של המעמד השליט, ולא הפכה מיד ללשון

¹ כאן — כמונח לכל יחידות הלשון: פונמה, מורפמה, לקרמה, סממה, סינטאגמה וכיו"ב.

סממות, סינטאגמות, סטרוקטורות של אינטונאציה, ריה-
מוס וכיו"ב) שאין להם "ערך" מבחינת סולם הערכים של
מה שהאנתרופולוגים קוראים "האדם בתרבות". "האדם
בתרבות" יודע את תפקודם של דפוסים התנהגותיים,
והלשון היא חלק בלתי-נפרד מדפוסים אלה.⁵ לפיכך יודע
"האדם בתרבות", כי בסוג מסוים של צורנים מסוימים
ישתמש בהודמנות א ולא ב, כי לצורנים מסוימים ערך
"גבוה" או "נחות" בלשון, "רגיל ומקובל" או "בלתי-
רגיל ובלתי-מקובל", כי חלקם מעיד על הדובר שהוא
"משכיל" או "נבער", צעיר או זקן, וכיוצא בזה. מובן,
כי ערכים אלה פועלים ומקבלים משמעות סופית רק בתוך
ההקשר הקונקרטי שלהם שיכול לחזק את הערך המקובל,
לסתור אותו או לשנותו, אבל תמיד מתוך התייחסות אליו.
אם כן, מה שיוצר ומאפשר גם את קיומם של סוגי
משמעות וגם את קיומם של "ערכים" סגנוניים בלשון,
מבחינת הלשון עצמה, הוא המבנה הרב-מערכתי של
הלשון. מערכות הלשון מווסתות זו את זו על-ידי כך
שהן מוציאות זו את זו בשימוש. המטען
הסמאנטי והערך הסטיליטי של הצורנים במערכת מסו-
ימת בלשון בא להם מכוח הניגוד עם שאר מערכות
הלשון. הניגודים בתוך הרב-מערכת קיימים כל הזמן,
בין אם מנגדים מערכות במפורש ובין אם אין מנגדים
אותן. כאשר בוחר הדובר להשתמש במערכת אחת
בלבד, הוא מתפקד אותה בכוח הניגוד עם שאר המ-
ערכות. בתקופות שבהן לשון הכתב של לשון מסוימת
מגבשת מערכת צורנית השונה בפרטים רבים מלשון
הדיבור, הערך והתפקוד של לשון הכתב בא לה מכוח
השוני הזה, וכל ערוב גורם להפרעה בתפקוד הזה.
לפיכך יש תקופות, שבגלל צרכים קומוניקטיביים ואח-
רים, שאין כאן המקום לפרטם, נוטות המערכות בעלות
הפונקציה החברתית-הקומוניקטיבית המובהקת (לשון
יום-יום, מינהל, עיתונות, משפט וכיו"ב) להיות בעלות גור-
מות וקונוטאציות ברורות, מפני שעל-ידי כך הן נעשות
אוטומאטיות, מה שמאפשר להן תפעול נוח וענייני.

לא כן הדבר לגבי לשון הספרות. אם נקבל את התזה
היסודית של הפורמאליזם הרוסי ושל הסטרוקטוראליזם
הצ'כי, שהפונקציה הבסיסית של לשון הספרות היא דיא-
טומאטיזאציה של הפעולה הקונונציונאלית-אוטומאטית
של הלשון, הרי ברור, שלשון הספרות תהיה נוטה לשאוף
לא להגביל את עצמה למערכת אוטומאטית סגורה, חסרת

ציה הגיאוגרפית, חלקית או לגמרי, את הדיפרנציאציה
הסוציאלית.⁶ יש "מתח" מתמיד בין מערכות לשון אלה,
הגורם להשפעות גומלין חזקות, אבל גם לבידולים קיצו-
ניים. כמה מערכות או תת-מערכות שייכות ל"לשון" הוא
עניין של גורמה לשונית ולא של הכרח אוביקטיבי, ולכן
מה שנחשב בתקופה מסוימת למערכת או לתת-מערכת
של לשון מסוימת יכול בתקופה אחרת להיחשב כלשון
בפני עצמה (ראה הערה 4).

מפני שהמצואות הלשונית היא דינאמית, קשה להס-
תפק לצורך תיאור וניתוח מדויק של היחסים בתוך הרב-
מערכת בדגם סינכרוניה-דיאכרוניה (הנוח אמנם להת-
בוננויות חלקיות). המערכת המכונה סינכרונית
היא למעשה פוליכרונית: בכל נקודה ונקודה של
זמן קיימים זה בצד זה חלקים של מערכות דיאכרוניות
שוונות. אין אפוא לשון כתב ולשון דיבור אחת בפרק
זמן מסוים; יש הבדלים בשימוש במערכות לשון אלה
בכל שכבותיהן בין ילידי שנים שונות, אפילו תוך עשור
שנים אחד ופחות מזה.

הדיפרנציאציות שנגרמות על-ידי העובדה שהלשון
היא רב-מערכת מתקיימות בכל הרמות של הלשון:
בפונולוגיה, במורפולוגיה, בלקסיקון, בתחום הסמאנטיקה
והסטיליטיקה. התופעות המורכבות ביותר הן בתחום
הסמאנטיקה והסטיליטיקה, והן גם הרלבנטיות ביותר
ללשון הספרות היפה.

בתחום הסמאנטיקה יוצר ריבוי הצורנים מיגוון
של משמעויות: סינונימיה, קונוטאציות וכו'. גם ההצטר-
פויות הסינטאגמאטיות יוצרות סוגים חדשים של משמ-
עות. כל סוג של משמעות, שבגלל שימושים חוזרים קיבל
מכלול-משמעויות אוביקטיבי (בין-סוביקטיבי), נתון בכל
הקשר אינדיבידואלי לחיזוק, לשינוי או לערעור.

בתחום הסגנון מתרחשות תופעות מקבילות. לפי
הגדרתי בחיבור אחר [35], סגנון של מבע הוא
מכלול הערכים הלשוניים של המבע ב-
התנייתם הקונטקסטואלית.⁶ מהגדרה זו מובן,
כי השרך הלשוני נתפס כנושא אינפורמאציה גם ביחס
למיקום הקונונציונאלי (והגורמאטיבי) של איברי-השדר
עצמם בשימוש הכללי של לשון מסוימת.⁷ אין, לפי ראייה
זו, שום צורנים של לשון (פונמות, מורפמות, לקסמות,

⁵ ראה: קוראת [55], מק'דיוויד [60].

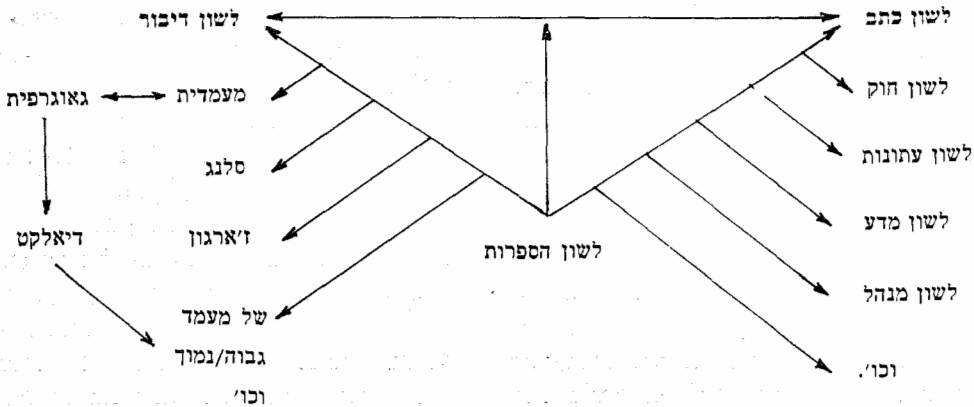
⁶ "מכלול" מתייחס לכל סוגי הצירופים — הצטרפות
מלאה או חלקית, יחסים הרדיים, השלמה ו/או ניגוד וכו';
"ערך לשוני" הוא הערך, המיוחס על-ידי הדוברים
לצורנים של הלשון; "המבע" הוא השדר המילולי;
"התניה קונטקסטואלית" היא פעולת הקו-
טקסט, גם המיידי וגם הפרופריאלי, על התנהגות הערך
הלשוני. דרכים מפורטות יותר לפעולת היחסים וכן האימ-
פליקאציות השונות שלהם הן עניין לתיאוריה כללית של
סטיליטיקה.

⁷ ניסוח זה רומז לדגם הידוע של יאקובסון [51].

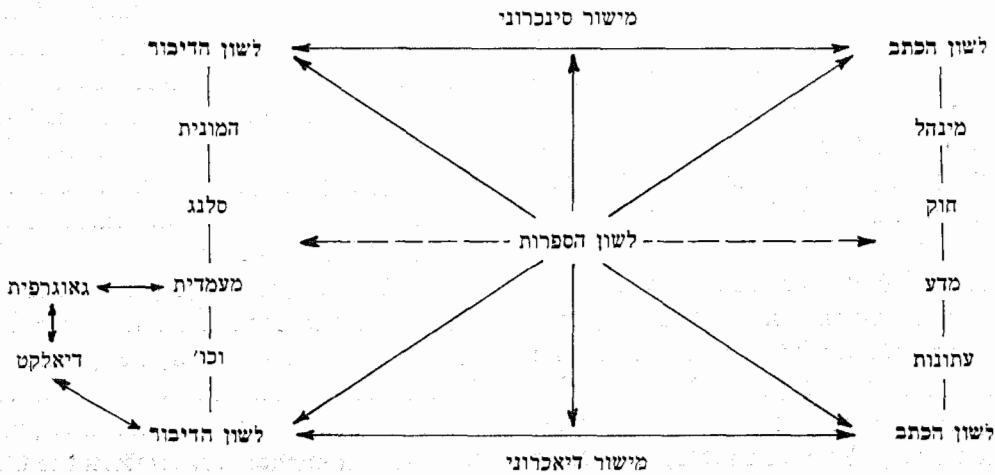
⁸ "When a non-casual utterance — as a rollicking ditty — is sung in the wrong place or by the wrong person, Persons-in-the-culture find it shocking or humorous, just as they do when some non-verbal behavior is actualized by the wrong person in the wrong place: it is more appropriate to kneel in church than in an administrative office" (Voegelin [78], p. 61).

פנימית של התפתחות לשון הספרות, הסיבה לכך היא, שההיצמדות למערכת אחת יצרה קונוונציונאליזאציה שגרמה לאוטומאטיזאציה). לפיכך, אם נרצה לתאר את לשון-הספרות כאחת המערכות של הלשון, הרי היא מערכת החוצה את גבולות כל המערכות של הרב-מערכת. במישור הסינכרוני (או הפאנו-כרוני) אפשר לתאר זאת בסכמה הבאה:

אפשרויות של דיאטומאטיזאציה. עקרון הדיאטומאטיזאציה מתממש בכל תקופה בדרכים שונות. יש תקופות, שבהן לשון הספרות מפעילה את העיקרון על-ידי הגבלה ללשון הכתב בלבד (בעיקר מפני שבתקופות אלה יש ללשון הכתב ערך של תורה); לעומת זאת יש תקופות, שבהן נוטה לשון הספרות להשתמש במישרין בכל האפשרויות של הרב-מערכת (בין השאר, לפחות מבחינה

אם נתייחס גם ליחסים הפוליכרוניים, נוכל לתאר את מעמדה של לשון הספרות כך:

נעיר לבסוף, כי היחסים בתוך הרב-מערכת הם גם איכותיים וגם כמותיים. עקרון פעולתו הכולל של הוויסות הכמותי הוא שכיחות היחסית של הצורן. בתחום הסמאנטי, שכיחות של צורן מכרעת לגבי האינפורמאציה שהוא נושא בכל רמותיה. בתחום הסטיליסטי, שכיחות זו היא אחד הגורמים העיקריים (לדעת אחדים – הגורם העיקרי), המקנים לצורן ערך סטיליסטי (ראה תאבניוס [72]).

לגבי לשון הספרות, קיומה של הרב מערכת הוא אפוא אחד הצרכים המרכזיים לתפועלה. היחסים הדיאכרוניים והסינכרוניים של הרב-מערכת מתנים – ובדיעבד מסבירים – את דרכיה והתפתחותה של לשון-הספרות, בעיקר בתחום הסמאנטי והסטיליסטי.⁹

⁹ עניין היחס בין הרב-מערכת לבין לשון הספרות, ובמיוחד בין המערכות המרכזיות לבין לשון הספרות, נחקר עד כה חלקית בלבד, והוא נושא למחקר הכרחי בעתיד (ראה, למשל, וינגראדוב [77a], וכן להלן, סעיף 4).

קר לקבוע, שבשלב מסוים לשון מסוימת היא הרכב של מערכת חיצונית זו לזו.

רב-לשוניות יכולה להיות תופעה כללית, כגון במדינות רב-לאומיות כמו שווייץ, או במדינות הגירה, כמו ארצות-הברית. יש דו-לשוניות או רב-לשוניות אינדי-בידואלית, כלומר של אדם אחד. יש גם דרגות שונות ומידות שונות של רב-לשוניות.¹⁴ יש הבדל בין רב-לשוניות (או דו-לשוניות), שבה הדובר משתמש בלשוניות שהוא יודע ל כל הצרכים, ובין רב-לשוניות, שבה כל לשון משמשת צרכים שונים ולא לגמרי חופפים. המצב האחרון הוא השכיח ביותר, תואר על-ידי חוקרים אחדים, וכדי להבדילו מרב-לשוניות בכלל, הוצע לכנותו בשם מיוחד — דיגלוסיה (Diglossia).¹⁵ במצב כזה עשוי להיות מעבר שוטף מלשון ללשון לפי הצרכים המשתנים של הדובר,¹⁶ וכרגיל אף נוצרת אצל הדוברים עמדה, לפיה כל לשון נועדה כאילו "באופן טבעי" לפונקציות שונות.¹⁷

2.1 הסוגים של הלשוניות בדיגלוסיה.

יש סוגים שונים של לשונות היכולות להשתתף בדיגלוסיה. בין הלשוניות המשתתפות יש תמיד "הלשון החשובה ביותר", שעליה נוטה לשון הספרות להיבנות. הלשון "החשובה" או המרכזית בדיגלוסיה היא הלשון בעלת היוקרה החברתית והפוליטית הגדולה ביותר, ומכאן לעתים קרובות גם בעלת היוקרה החברתית הגדולה ביותר. שני הסוגים העיקריים של הלשון המרכזית בדיגלוסיה הם: 1. לשון זרה; 2. לשון קלאסית (מתה). יש, כמובן, גם מקרים של צירוף שני הסוגים האלה.

¹⁴ ראה תיאורו של האבראנק [46a], עמ' 84) על דו-לשוניות מוחלטת אצל הלשוניאנים הסורבים (סורבית-גרמנית) לעומת דו-לשוניות חלקית אצל הצ'כים (צ'כית-גרמנית); וכן רונה [65] על דו-לשוניות אצל הפאראגוואים.

¹⁵ תיאור ודוגמאות אצל פרגוסון [36], וכן סטיוארט [69], בעיקר עמ' 23). רוב החוקרים כופרים כיום בקיום רב-לשוניות מוחלטת; התפיסה היא, שתמיד יש הבדל בשליטה במערכות הלשון של לשונות שונות על ידי אותו אדם, והמושג "רב-לשוניות" הוא אפוא מודל אידיאלי בלבד. המונח "דיגלוסיה" מתייחס אפוא למצב מציאותי יותר מאשר "רב-לשוניות".

¹⁶ ראה תיאור היחסים הינדי-אנגלית אצל גומפרץ [42], וכן ספרדית-גואראני אצל רונה [65].

¹⁷ האנסגורד [44], עמ' 86) מביא כדוגמה פיני תושב צפון שבדיה, שהיה דו-לשוני וייחס לכל לשון פונקציות שונות, עד כדי כך שהיה מסוגל לעבור מלשון ללשון באמצע המשפט, בתירוץ "שיש עניינים שכאילו מוכרחים להי-אמר בלשון אחת ולא באחרת". ונזכיר את דעת חז"ל (כגון בירושלמי, סוטה, ז, ב): "ארבעה לשונות נאים הם שישתמש בהם העולם ואלו הן: לעז [= יוונית] לומר, רומי לקרב, סורסי לאייליא [= קינה], עברי [= ארמית] לדיבור".

2. רב-לשוניות ודיגלוסיה

ההיסטוריה של הלשוניות מכירה מקרים בודדים מאוד של לשונות, שלא היה להן מגע עם לשונות אחרות. מעובדה זו התעלמו רוב החוקרים עד הזמן החדש, אולם כיום מודים הכל, כי שום לשון אינה קיימת קיום חסר-מגע עם לשונות אחרות. תיאורית הסופסטראט שפותחה בראשית המאה מזה,¹⁰ ותיאורית המגע בין הלשוניות מזה,¹¹ כבר הראו היטב, כי כל רב-מערכת לשונית חיה במגע עם מערכות חיצוניות לה, גם אם אין למערכות החיצוניות האלה אותה מידה של פונקציונאליות בלשון כמו המערכות שלה עצמה. יש הבדל בעניין זה בין לשון "מבו-ססת" ללשון "מתפתחת" (או "צעירה"), בין לשון בטרית-טוריה מבודדת לבין לשון בטרית-טוריה מעורבת, בין מעמד חברתי אחד למשנהו וכו'. יש הבדל אם המגע פועל בדרך של סופסטראט או בדרך של סופרסטראט,¹² או בצירוף שתי הדרכים או באדישות לשתי הדרכים, שנקרא לה בשם הכולל רב-לשוניות.¹³ יש גם הבדל בין מצב, שבו הפונקציות האלה פועלות באופן סינכרוני, או באופן דיאכרוני, כלומר שפעולתן היא כבר חלק מהרב-מערכת הפנימית, ורק מבחינת היסטוריה יכול החו-

¹⁰ תיאורית הסופסטראט גורסת בקצרה: כשעם מסוים נכבש על-ידי עם אחר קורה, שהלשון הזרה, לשון הכובש, מאר-מצת על-ידי הנכבש, כי יש לה יותר יוקרה. אבל אותה מערכת זרה מושפעת לעומת זאת מהמערכת הקודמת, מפני שהדוברים אינם יכולים להשתחרר לגמרי מדפוסים לשונם הקודמת. תופעה דומה קיימת בלשון של מהגרים, שמבקשים בכל מחיר לאמץ את השפה החדשה ולדחוק את הישנה. צרפתית מתוארת כלאטינית על סופסטראט גאלי; היסודות הבלתי-הודו-אירופיים בכל לשון הודו-אירופית מתוארים כסופסטראט של איזו משפחה אחרת (איבאנוב-טפורוב [50] מתארים בדייקנות מה שייך לסופסטראט הדראבידי כבר בלשון כמו סאנסקריט!). המערכת הפו-נולוגית של האפדיה נוצרה בגלל הסופסטראט השומרי; האופי של יידיש שונה מהגרמנית במידה רבה בגלל הסופ-סטראט הרומאני שלה.

¹¹ עניין המגע בין לשונות נידון כבר במחקרים של האסכולה של פראג, והתיאוריה החדשה פותחה בעיקר על ידי וייני-רייך [82]. ביבליוגרפיה עיין אצל ויינרייך [82], האב-ראנק [46].

¹² סופרסטראט, בניגוד לסופסטראט, הוא חלק המערכת (או המערכת כולה) של לשון שפולשת או משתלטת על לשון אחרת, ושמייחסת לה יוקרה. רוב לשונות הכתב מנסות לחקות סופרסטראט בתחילתן: לאטינית את היוונית, לשונות אירופה את הלאטינית, אנגלית את הצרפתית (ואת הלאטינית), רוסית את הבלגרית והיוונית (ומאוחר יותר את הצרפתית), סקנדינאביות — את הצרפתית, אחר כך את הגרמנית. מובן, שלא תמיד הגבול ברור בין סופ-סטראט לסופרסטראט, כי שינויים ביוקרה הם לעתים מהירים מאוד. הפונקציה שלהם היא אחת, אבל הערכים הסטי-ליסטיים הנוצרים, למשל, הם שונים (ראה הלן, סעיף 3).

¹³ Multilingualism, ולפעמים גם Bilingualism במשמעות זו.

מאניות; (3) היוונית הקלאסית לעומת היוונית החדשה; (4) הערבית הקלאסית לעומת הערבית המדוברת בארצות ערב השונות.

בכל האומות שהתפתחו באופן דינאמי מבחינה פוליטית-חברתית-תרבותית אין אנו מוצאים תופעה של שימור לשון סטאנדארט שאינה מתאימה עוד לכל הצרכים של החברה. ארצות אירופה הלאטינית ויתרו על הלאטינית כשהתחילו להתפתח באופן דינאמי; הלשון הרוסית יצרה סטאנדארט מתוקן אחרי ההיחלצות מהסלאבית הכנסייתית, הלשונות הסקאנדינאביות ויתרו על הסטאנדארט העתיק למרות היוקרה הספרותית העצומה שלו.

סינית, ערבית ויוונית היו במשך מאות שנים "לשונות מתות" במובן זה, שלא היה להן גוף של דוברים, שלגביו היו לשונות מובנות או לשונות יום-יום. בסין העממית של היום יש נטייה לעבור ללשון המדוברת (של פקינג), ביוון מתגוששת הלשון הקלאסית עם ואריאנט המבקש להיות סטאנדארט קרוב יותר ללשון החיה; בארצות ערב אין עוררין על הלשון הקלאסית. לפי ההגדרה, כל הלשונות האלה הן לשונות קלאסיות מרכזיות בדיגלוסיה. אבל יש בכל זאת הבדל בין הערבית והיוונית מזה, לבין הלאטינית, למשל, מזה. הלאטינית הומרה לחלוטין על-ידי שפות חדשות, ונותר לה שימוש מצומצם בלבד. היוונית והערבית החלו זוכות בשימוש מחודש החל במאה ה-19. הן נבחרו לשמש סטאנדארט לחברה שקיבלה גיבוש פוליטי מפני שהיתה להן יוקרה, מפני שהיתה אליהן זיקה סנטימנטאלית לאומית (הן סימלו את העבר המפואר), ומפני שלא נמצא תחליף מוסכם אחר.¹⁹ הן נאלצו להיחלץ מהמצב הסגור של הדיגלוסיה ולמלא במהירות את הפונקציות החסרות להן. עם זאת אין לומר, שארצות ערב נחלצו מתנאי הדיגלוסיה, גם מפני שיש הפרדה ברורה בין השימוש בלשון הקלאסית לבין השימוש בלשונות המדוברות, וגם מפני שיש עדיין יוקרה ללשונות זרות לגמרי. מעמדות הביניים בריכוזים העירוניים במצרים שלפני ההפיכה היו דיגלוטיים לגמרי,²⁰ ויש הימשכות חלקית של מצב זה בלבנון (ראה סלים [67]).

2.2. התנהגות הרב-מערכת של הלשון המרכזית בדיגלוסיה.

ההתנהגות של הלשון המרכזית בדיגלוסיה שונה בשני הסוגים העיקריים של הלשונות המרכזיות בדיגלוסיה שצוינו לעיל. במקרה (1), כשהלשון המרכזית בדיגלוסיה היא לשון זרה חיה, מי שמשמש בלשון זו משתדל

¹⁹ העובדה, שעד היום טרם ניצח הסטאנדארט החדש ביוון היא רק חיוק לדבר.

²⁰ רוב מעמדות הביניים ידעו לדבר ערבית למשא ומתן יומי-יומי, ועם המשרתים; ביניהם היתה מדוברת צרפתית, שגם היתה שפת ההתבטאות האינטלקטואלית.

2.1.1. לשון זרה כלשון המרכזית בדיגלוסיה. לשון זרה כלשון המרכזית בדיגלוסיה יכולה להתחיל:

1. לשון זרה של עם כובש. למשל: צרפתית עתיקה באנגליה, אנגלית בוולש, דאנית בנורווגיה (עד 1814), אנגלית וצרפתית באפריקה בזמן השלטון הקולוניאלי, רוסית באוקראינה, גרמנית בצ'כיה וכו'.
 2. לשון זרה של עם שהיה כובש. למשל: אנגלית וצרפתית באפריקה כיום, ספרדית בפאראגוואי.
 3. לשון זרה של עם שכן או של תרבות שכנה. למשל: גרמנית בשווייץ, מקדונית-בולגארית עתיקה ("סלא-בית כנסייתית") ברוסיה עד המאה ה-18.
- הלשון הזרה יכולה להיות: (1) בעלת קשר לשוני כלשהו ללשון המדוברת, כגון גרמנית בשווייץ (אם גם קשר לשוני זה אינו גדול מזה של ההולאנדית, למשל, אל הגרמנית, ואף על פי כן ההולאנדים אינם משתמשים בגרמנית אלא בהולאנדית), או דאנית בנורבגיה; (2) חסרת קשר לשוני ללשון המדוברת, כמו צרפתית בטאהיטי ובאפריקה, ספרדית בפאראגוואי (שם הלשון המדוברת היא גואראני, לשון אינדיאנית), שבדית בפיןלנד עד מלחמת העולם הראשונה (פינית אינה שפת גרמאנית).
- לשון זרה יכולה להיות מרכזית בדיגלוסיה בצדה של לשון הכתב (או הדיבור) האוטוֹטוֹני (לשון מקומית, לאומית) בגלל יוקרה בין-לאומית. דוגמאות: צרפתית בגרמניה וברוסיה במאות ה-18 וה-19, ובימינו האנגלית, ברוב חלקי העולם המערבי, אם כי בדרך שונה מהדרך שפעלה הצרפתית בארצות הנוכרות.
- כלשון הזרה יכולה לשמש גם לשון קלאסית מתה, כגון לאטינית ברוב ארצות אירופה בימי הביניים, ערבית ברוב ארצות האסלאם.

2.1.2. לשון קלאסית (מתה) כלשון המרכזית בדיגלוסיה. לשון "קלאסית" היא לשון שב-שלב מסוים היתה סטאנדארט רגיל של מערכת-כתב בעלת איזה שהוא ואריאנט לשוני של לשון דיבור קרוב אליה, ושלא התפתחה בעקבות התפתחות לשון הדיבור, כך שנוצר פער גדול בינה לבין לשון הדיבור המקובלת (של המעמדות הגבוהים). הלשון הקלאסית היא אפוא "לשון מתה" — לשון שיצאה מן השימוש החי, כלומר שאין לה גוף של דוברים המשתמשים בה כשפת יום יום. אחד הגורמים השכיחים למצב כזה הוא שקיעה תרבותית של החברה, שהלשון המסוימת היא הסטאנדארט שלה, בעקבות שקיעה פוליטית וחברתית. דוגמאות לכך יכולות להיות: (1) הסינית הקלאסית לעומת הסינית המדוברת. שתי שפות אלה עברו משבר היתקנות חריף כבר במאה ה-6 לספירה; ¹⁸ (2) לאטינית לעומת כל הלשונות הרו-

¹⁸ ראה תיאור היחסים בין השפות אצל קארלגרן [54, 54a].

הרב-מערכת שלה בדרך של חוסר ודאות של המערכות והפונקציות השונות. הדיוק בתחום הסמאנטי הוא דיוק-בדרגה-שנייה, כלומר באמצעות תרגום אל מושגים של לשון אחרת. במקרה שיש דיוק-בדרגה-שנייה בתחום הדויגנאציה, לעתים קרובות נפגם תחום הקונטאציה; במקרה שתחום הדויגנאציה אינו ברור אפילו באמצעות דיוק-בדרגה-שנייה (למשל, במקרה של אוביקטים כגון צמחים וחיות), מתחזק דווקא תחום הקונטאציה (כלומר, הדגש על התכונות המשניות; למשל, "נמר" — חיה חזקה ולא דווקא "נמר" בעל התכונות הביולוגיות המיוחדות). לסיכום: הרב-מערכת של לשון קלאסית בדיגלוסיה פועלת באמצעות ויסות זיגוגי של המערכות והפונקציות של תחומי הלשון — מן הצורנים של הלשון הקלאסית אל הצורנים והפונקציות של הלשונות האחרות, וחזרה.

התלות של הלשון הקלאסית בדיגלוסיה בלשונות האחרות של הדיגלוסיה בולטת הרבה יותר במערכות החסרות ללשון הקלאסית, הן בלשון הכתב והן בלשון הדיבור. כאשר הלשון הקלאסית מבקשת להשתלט על כל תחומי הפעילות הלשונית, היא יוצרת לעצמה בדרך כלל דרכים עקיפות למלא את המערכות החסרות בה. לדרכים העקיפות האלה נקרא דרכי פיצוי, והן פועלות בכל תחומי הלשון. במאמר זה אצמצם את הדיון בדרכי הפיצוי ללשון הספרות בלבד (להלן, סעיף 3) לא רק מפני שהיא מרכז ענייננו, אלא גם מפני שכבר הראינו כי היא מערכת החוצה את כל מערכות הלשון, ובכך המערכת הזקוקה לדרכי הפיצוי הרבות ביותר.

יש להדגיש, שמצב זה של הלשון הקלאסית אינו בהכרח פרובלמטי מבחינה חברתית ותרבותית. בזמנים שיש בהם גטייה להפריד באופן חד בין תרבות "גבוהה" לתרבות "עממית", משתלטים המעמדות הגבוהים על כל הפעילות החברתית והחברתית-לשונית, וכל שאר המעמדות מסתגלים לסטרקטורה חברתית זו. לעתים קרובות, בטריטוריות שבהן לשון הכתב היא לשון קלאסית מתה, רוב האוכלוסיה היא אנאלפביתית. בתקופות הקודמות לתקופתנו בעולם המערבי (והיום ברוב חלקי העולם האחרים) מקבלת ידיעת הקריאה והכתיבה ממדים של חשיבות גדולים כל כך — ומידת ריחוק מחיי היום יום במידה כזאת — עד שכמעט מתבקש הדבר מאליו, שהלשון הנכתבת לא תהיה זהה ללשון המדוברת, ואפילו תהיה לשון זרה לחלוטין. בחברה כזאת מקבלים כדבר מובן מאליו את קיומה של הלשון הקלאסית, ורואים בה רק את הסמל למימוש השיא שיכולה להגיע אליו התרבות, ואילו הלשון המדוברת נחשבת ולגארית. רק עם עלייתו של מעמד הדורש תרבות בלשון מובנת בדרך כלל עם השתחררות לאומית או חברתית, אפשר לראות תביעה לוותר על הלשון הקלאסית, שגם אז לא תמיד מובסת עד הסוף. (נזכיר למשל כי בצרפת, שבה טופחה הלשון הצרפתית ויוחסה לה משמעות לאומית,

לחקות במידת האפשר את המקובל בלשון הזאת, וגם אם הסתגל אליה מילדותו כלשון ההבעה התרבותית, הרי כל עוד הוא מדבר בלשון אחרת, תמיד תהיה פעולת סובסטרט מצד לשון הדיבור שלו על הלשון הזרה. כל גורווגי שהשתדל לכתוב דאנית במאה ה-19 (ואין צריך לומר: לדבר דאנית) לא יכול היה לעולם לכתוב באותה מידה של חופשיות וודאות כמו המשכיל הדאני, אף-על-פי שהדאנית אינה לשון רחוקה במיוחד מהגור-ווגית. והוא הדין לגבי היחסים בין גרמנית לשוויצארית. הרב-מערכת של לשון זרה בדיגלוסיה פועלת אפוא בדרך זו, שהיא תלויה בהתנהגות של הרב-מערכת הזאת בטר-טוריה או בתרבות המקורית שלה, תוך כדי מאמץ מצד הדוברים לדחוק את פעולת הסובסטרט של לשון הדיבור הרחוקה.

שובה המצב לגבי לשון קלאסית, כשהיא משמשת כלשון מרכזית בדיגלוסיה. במקום חיקוי של שימוש חי, יש מסורות של שימוש וחיקוי של טקסטים קודמים. אולם מפני שלא מתקיים בלשון הקלאסית ויסות הרב-מערכת בדרך זהה לוויסות בלשון החיה, נוצרת אי-ודאות וחוסר בהירות בכל תחומי הלשון. לגבי אנשים רבים, כל לשון זרה היא "בלתי-ממשית", והלשון הקלאסית היא יותר "בלתי-ממשית" מלשון זרה אחרת, מפני שלגבי הלשון הקלאסית אין גוף חברתי המכריע את השימוש במערכות שלה. אם נתייחס רק אל התחום הסמאנטי והסטיליסטי של הלשון נאמר, כי בשני התחומים האלה שולט טו ש (= גטייה לאי-בהירות ולחוסר ודאות) בחלק מן התופעות הלשוניות. הגבולות המדויקים של המשמעות אינם ברורים, הערכים הסטיליסטיים של המלים קיימים רק חלקית כמערכת חוק-טקסטואלית, וצורנים לשוניים רבים חופפים לגמרי בשימוש. לגבי חלק מן התופעות בתחום הסמאנטי יש אמנם דיוק במובן זה, שהדובר יודע את הגבולות הכלליים של הדויגנאציה של המלים, אבל הדויגנאציה הזאת קיימת לעתים קרובות — ואולי אפילו בתחומים מרכזיים — רק בדרגה שנייה, כלומר, רק באמצעות תרגום ללשון הדיבור. הדובר יודע, למשל, שגבולות המשמעות של מלה א חופפים פחות או יותר את גבולות המשמעות של המלה ב. אבל כידוע אין חפיפה בין לשונות אפילו בתחום הדויגנאציה, מפני שהסגמ-טאציה של תחום המציאות היא שונה. קל וחומר קשה הפעלתה של הלשון הקלאסית בדיגלוסיה בתחום של משמעותיות הלוואי — הקונטאציות, המטען האמוטיבי, האסוציאציות. מה שקורה הוא, או שאין משמעותיות הלוואי מופעלות,²¹ או שהן מופעלות על דרך של דרכי פיצוי, כגון על-ידי העברתן מהלשונות האחרות בדיגלוסיה, ועל כך להלן.

במלים אחרות: לשון קלאסית בדיגלוסיה מפעילה את

²¹ וראה דעתו של ביאליק בעניין זה (להלן, הערה 25).

(במצב מקביל של דיגלוסיה)²³ ממצב הדיגלוסיה של העברית בארצות, שבהן שולטת לשון הודו-אירופית: לאטינית (איטלקית וצרפתית), גרמאנית (גרמנית, הולנדית, אנגלית), סלאבית (רוסית, פולנית, אוקראינית). הדיגלוסיה מסתבכת, כאשר לשון הדיבור של היהודים חדלה להיות זהה ללשון הדיבור של שכניהם — יידיש

במזרח אירופה, לאדיגו בבלקן ובתורכיה.²⁴

בכל התקופות, שבהן העברית היא לשון כתב, יש תהליכי התרחבות והצטמקות של ממדי הדיגלוסיה (גידול או צמצום במספר הפונקציות של לשון הכתב שהעברית מקיימת), אבל ניסיון לפרק את הדיגלוסיה בכיוון אל חד-לשוניות אוטונומית, אם גם מדומה, יש בעיקר בתחום לשון הספרות היפה; כמוכּוּן, בתקופות שיש פריחה ביצירה ספרותית.

לשון הספרות העברית לפני שנעשתה העברית לשון חיה היא אפוא מקרה מובהק של לשון ספרות של לשון קלאסית בתנאי דיגלוסיה. עובדה זו מן הדין היה שתחייב את חוקרי הספרות העברית לעינות מיוחדת לבעיות הרבות של לשון הספרות במצב מיוחד כזה, אבל חוקרי הספרות העברית העדיפו להתעלם מכך, גם מפני שהיה להם נוח בכך, וגם מפני שלחלק מהם היו הדברים מובנים וידועים מניסיון אישי — אם גם לא מנוסחים.²⁵ לא כן

²³ כך שאפשר לומר, שהמשכיל העברי בספרד המוסלמית חי בדיגלוסיה כפולה, והיו לו שני סטאנדארטים, שניהם שפות קלאסיות בתנאי דיגלוסיה, ובתוך רב-לשוניות של תת-סטאנדארטים.

²⁴ בחלק מהתקופות אפשר אפילו לדבר על מעין דיגלוסיה משולשת, שבה שלוש לשונות קלאסיות מתחלקות בדיגלוסיה: ערבית, עברית וכן ארמית.

²⁵ מעניינת, דווקא על רקע זה, ההבנה העמוקה שמגלה ח. ג. ביאליק לבעיותיה, לליקוייה, ובראש ובראשונה לפגמיה של הלשון בדיגלוסיה, שאין לה דבי-מערכת שלמה. חלק מהדברים שנאמרו לעיל, ושנסוה לנסחם להלן (בעיקר בסעיף 3) נאמרו כבר על ידו, והם בהירים למרות המינות הבלתי מדויק:

"וכי לא יפה לנו שנודה על האמת המרה, שאי-אפשר שיהא צרך גמור וממשי — לא מדומה, אלא טבעי ומורגש לכל — כי-אם בלשון חיה בדבור ובכתב כאחד, וכי לא מוטב להכיר לבסוף, שעיקר אסונה של הלשון העברית אינו ה'מסובב' — עניותה הגמורה או המדומה, חסרון כשרונות או חסרון מלים, מעוט קוראים וקונים וכדומה, אלא 'הסבה' עצמה. והסבה עצמה היא: מה שאינה מדוברת בפי רוב העם ומה שאין זה חי ויוצר בה את כל חייו וערכיהם הפנימיים והחיצוניים במלוא היקפם.

והרי הדבר ברור, שלשון שבכתב גרידא, מצומצמת בספרים, אפילו אם 'אוצרות חשך' לה — לא יועיל הונה "ביום עברה", כל זמן שאוצרותיה הרבים מונחים כאבנים שאין להן הופכים ואינם מביאים פירות.

מציאותו של רכוש לשוני בלבד, אפילו מרובה ביותר, אינה מספקת עדיין, אלא הוא טעון הפיכה והפיכה, תנועה שאינה פוסקת ומחזור תמידי בחיים, תנועה זו שעל ידה נברא המלאך הנאמן ביותר של הלשון — השגרה. העשייה

עדיין היו האוניברסיטאות במאה שעברה דורשות להגיש עבודת דוקטוראט בלאטינית).

2.2. הרב-מערכת של לשון שיצאה מתנאי דיגלוסיה.

במקרה שלשון התרבות ולשון הכתב המרכזית נוקת אל לשון זרה, חיה או מתה (כגון הלאטינית לגבי רוב לשונות אירופה; הצרפתית בגרמניה וברוסיה), תיארונו את המצב כך, שבצד הלשון האוטונומית קיימת לשון מרכזית אחרת בדיגלוסיה. לעתים קרובות מאבדת הלשון הזרה הזאת את הפונקציה שלה. מקרה רגיל הוא גם, שלשון מרכזית בדיגלוסיה מצליחה להשתלט על כל השימושים הלשוניים בחברה, ולדחוק לשונות אחרות. בדרך זו נדחקו דיאלקטים וואריאנטים קרובים ללשון הכתב ברוב ארצות אירופה, ולשון הכתב הסינית השתלטה במידה רבה גם על הדיבור היומיומי בארצות כמו גרמניה, צרפת, דניה, אנגליה, שבדיה (לעומת זאת, באיטליה, למשל, נמשך המצב הדיגלוטי). במקרים נדירים עוד יותר מצליחה לשון קלאסית מתה להיחלץ ממצב הדיגלוסיה וליהפך ללשון חד-לשונית (כגון העברית, להלן, סעיף 2.4). בכל המקרים האלה חלים שינויים שונים ומגוונים בלשונות השונות, שתיאורם חורג ממסגרת המאמר הזה. בכל זאת נוכל להצביע על עיקרון יסודי אחד:

מפני שנעלמת התלות בלשונות אחרות, הרי כל אותם צורנים בלשון מסוימת שהיו תלויים בלשונות אחרות, חדלים להיות מובנים. כדי להבין טקסטים מתקופת הדיגלוסיה יש ללמוד בזהירות את הפעולה של הרב-מערכת בתקופה זו. אמנם אין הדבר שונה מעשיית מהצורך בהסברים לגבי כל טקסטים של לשון מתקופה קודמת. אבל ההבדל הוא, כמוכּוּן, שהחוקר חייב להתחקות בדרגה הרבה יותר גדולה של קושי אחר המשמעותיות הסמאנטיות והערכים הסטיליסטיים האבודים, ולו רק בגלל העובדה, שהתחקות כרוכה בידיעה רבה של לשון אחרת (או לשונות אחרות), שבינתיים אף היא עשויה להשתנות.

2.4. הלשון העברית כלשון קלאסית בדיגלוסיה.²²

בהתאם לתיאור בסעיפים הקודמים ניתן לראות את הלשון העברית כלשון קלאסית בדיגלוסיה מרגע שהפכה לשמש כלשון כתב בלבד. בגלל הגלגולים הרבים שעברו על נושאי העברית בטריטוריות השונות, באה העברית במגע עם סוגים שונים של לשונות, מהן קרובות ומהן רחוקות. שונה אפוא מצב הדיגלוסיה של העברית בארצות האס-לאם בתור הזהב, שבו הערבית היא לשון הסטאנדארט

²² על חלק מהדברים להלן כבר עמד פרגוסון [36].

היום, כאשר נחלצה העברית מן הדיגלוסיה, ונוצרה לשון

עברית חדשה חד-לשונית (לרבות החזרה החלקית למצב

שבשונות, אם אין לרכושה הולכה והבאה, עקירה והנחה, מעוך ומשמוש, שכלול והשלמה כל שעה וכל רגע בכתב ובדבור גם יחד — קיומה פגום ועלוב והיא הולכת ומת-נוונת, הולכת ונחשלת. גדול כח הדבור החי, ואין לך 'אבסורד' — מן הצד הדקדוקי או גם ההגיגי — שלא תעכל אותו קיבת הלשון החיה ולא התפכהו ל'חלבה ור-מה', להשבתה גופה. וכנגד זה לשון שאינה חיה — כח עכולה נחלש, אור חייה נדעך, ו'חלבה ודמה' מתמעטים — ועליידי כך מתחילות להתבלט יותר העצמות היבשות של שלדה הפילולוגי, לכעורה ולאסון המתוקיים בה ל'מחצה', בכתב גרידא. הסופר העברי, למשל, בשביל שהוא חי וגדל ומדבר בלשון אחרת, מדרגת התפתחותו — במפותח הכתוב מדבר — תהא לעולם גדולה מזו של הלשון העב-רית, כמו שיתייב טבע העניין. לו, לסופר, יש אוצרות של מושגים, שבאים אליו דרך שפה חיה והם לפי שעה למעלה מכחה של העברית — ואוי לה ללשון שאינה גדלה ביחד עם בעליה ועם אוצר מושגיהם, אלא נגררת כנמושה אח-ריהם. רוצה אדם שתהא הלשון הולכת עם מחשבתו כאחת, רגל ישרה', ולא מתלבטת אחריו או טעונה כמשא על כת-פיו. ובכלל, אוי לו לסופר שהוא 'מתרגם', ולא מעתיק, את מחשבותיו. רוחו של האדם מתאחדת תמיד איחוד מוח-לט עם רוח לשונו, וכל יציאה מלשון אל לשון יש בה מעין 'יציאת נשמה' קטנה, אחד ממששים ביציאת נשמה ממש. ייסורי גיהנום אלו מרגיש כל סופר עברי בשעה שהוא פורש מן החיים ויושב 'על האבנים' ומתקשה בהרצאת מחשבותיו, כלומר, בתרגומו. ביחוד מרובה הקושי בתחלת העבודה. פעמים שואלים אותך: כיצד מתרגמים עברית מלה או בטוי לועזי פלוני? — ואתה תוהה ואינך יודע להשיב; ובשעה אחרת אותו בטוי עצמו נפלט מאליך בעברית מקולמוסך אגב 'שגרה דכתב'. למה? ברגע שנו-רקה המלה הלועזית מפי השואל כבר התפיס בך מרות אותה הלשון הלועזית וברא חציצה קטנה בינה ובין העב-רית, חציצה שקשה לסלקה, אם לא עליידי ייסורים פני-מיים רבים.

ולהרוס כליל את המחיצה שבין נפשנו ולשונו, לשים קץ בפעם אחת לכל 'חבלי הלשון' — לא תוכל אלא תחיי-תה הגמורה של הלשון, תחיה בדבור ובכתב. דרך אחרת אין: או תחיינה גמורה או — חיים מנוולים, חיים של בור-שה וכלמה, שמיתה יפה מהם". (ביאליק [6], עמ' ריב-ריג)

"הלשון העברית שבעבר נדחקה מן החיים ונעשתה רק ללשון הספר, אבדו לה מעינות החיים של עצם החיים, הנוורמים אל הלשונות החיות דרך הדיאלקטים. כמו מן היהדות כן גם מן הלשון ניטל התוכן הממשי. את השמות הנרדפים הרבים, שמדע הלשון העברית מוצא, יש לבאר עליידי זה, שעם הפרדה מן החיים הממשיים אבד גם התוכן המיוחד של המושגים הממשיים ונשאר רק התוכן הכללי, הטיפוסי. אך אולי היה הדבר לברכה לתחית הל-שון העברית, כי לא היתה לשון החיים של יום יום, אלמלא כך היתה, עם הנדודים הרבים של העם, ניתנת לשינויים גדולים וסוף סוף היתה נחרבת. אבל מתוך שהיתה שמורה בספרות מצאנוה כיום, בזמן שהלשון הגיעה לידי תחייתה, כלשון ספרותית. מן הלשון האידית קבלה הלשון העברית את האינטימיות ואת החיוניות; שתי הל-שונות רכשו להן, כמו בחיים משותפים של נושאים, כמה וכמה קווים משותפים". (ביאליק [6], עמ' קמו)

לא פחות מעניינת התבוננותו החדה של א. דרויאנוב בלשונו של מנדלי מוכר ספרים. מנדלי הוא אמנם מקרה גבול, סופר שתרגם עצמו לעברית ולא סופר שכתב עברית בראש ובראשונה; ואף-על-פי-כן דברי דרויאנוב חלים במידה רבה על תחום הלשון (ולשון הספרות) העברית כולו:

"הנה כן, חורגו ובאנו שוב אל המקום אשר יצאנו משם, — להנחה היסודית, שעיקר כחו של היוצר, זה האמן הוא — כח ההבחנה וההבדלה. ואם את הכח הזה בכל שלימותו דורשת כל לשון מאת סופרה, הלשון העב-רית, שכמה כעמה 'לשון-לא-לשון' היא, לא כל-שכן. כמוכן, אי-אפשר, שתהא כוונתנו לדבר כזה על ענייניה של הלשון העברית: לעיין בהם כראוי לא כאן המקום ולנגוע בהם רק אגב-אורחא אסור: השוים הם לכולנו יותר מדי. אבל קצת מפגמיה וריעועיה של הלשון העב-רית הלא בולטים וגלויים לעין מאליהם — אין שום צורך להשיב על דברי הקטורנים, האומרים, — ביחוד ברגעי ההתלהבות של פולמוס, — שהעברית היתה לשון ואיננה, כלומר, יש לה עבר ואין לה עתיד: הן עינינו הרואות, שכחותיה החיוניים מוסיפים והולכים מיום ליום במדה מפליאה, שכמעט אין אנו מוצאים דוגמתה בשום לשון אחרת. די לנו להקביל, למשל, את לשונו של סמולנסקין לזו של אחר-העם, של גורדון — לזו של ביאליק ואפילו של אברמוביץ ש'בסתר רעם' לזו של ברקוביץ בתרגומי שלום-עליכם, שרק תקופה מצערה של בערך עשרים-שלושים שנה מפסיקה ביניהן, — כדי שנשפוט, אם רק לשון העבר היא העברית או גם לשון העתיד. ואולם אם תמי-מים נהיה עם לבנו, הלא נודה, השעת ההווה של העברית שעה קשה היא מאוד. יאמרו מה שיאמרו השטחיים שבנו, המרמים את עצמם והמבקשים לרמות גם את אחרים מדעת ושלא מדעת: איש איש מאתנו, הכותב עברית ומ-בקש להלביש את מחשבתו לא רק אותיות ומלים עבריות, כי-אם צורה עברית ממש, דומה בעיניו כהולך על גבי שבכה ועל כל פסיעה ופסיעה הוא מתפלל על הנסים, והדבר מובן [...].

[...] כבר ראינו למעלה, שאברמוביץ מכונס כולו בתוך יגע ההווה, הגלות, של היהדות. שורש נשמתו היא אפוא לא העבריות, כי-אם היהדות. הדברים אמורים לא לשם גנות ולא לשם שבח: אברמוביץ הוא אשר הוא, חשוב ויקר הוא לנו כולו כמו שהוא, ולא מחכמה היינו מבקשים מאתו, כי יחדל להיות את אשר הוא ולו גם לשעה קלה. אדם גדול נכנע תמיד למלאך שלו, המכה אותו ואומר לו: 'גדל!' ובמפעל-חיוו טוול-בחירה הוא עוד הרבה יותר מסתם אדם. אבל העובדא, שאברמוביץ נתן את כחו לעב-רית לא יותר, ואולי גם פחות, ממה שנתנו ליודית, מעי-דה כשהיא לעצמה, ששורש נשמתו היא לא העבריות, כי-אם היהדות. אלמלא כך, הרי אדם שכמותו, מתחלה חניך החדר והישיבה ואחר-כך הניך הספרות העברית החדשה, ואף הוא עצמו התחיל את עבודתו הספרותית בעברית, — לא היה יכול לחדל פתאם מכתוב עברית לגמרי ולתת את מיטב-שנותיו רק ליודית בלבד. ולא עוד אלא שגם לאחר שחזר ושב ללשון העברית לא שב אליה תשובה שלימה, כי אם גם מאז ואילך היה קולמסו נתון בין שני מגניתי, וכמעט כל מה שכתב עברית נכתב תחלה יודית והנוסחא העברית לא היתה אפוא אלא מ'ע' ין תרגום מיודית.

מה המיוחד ללשון ספרות של לשון דיגלוסיה, ובאיזה מובן תורם מחקר הבעיה לפיתוח ענייני יסוד בתיאוריה של ספרות?

3. הפונקציה של הדיגלוסיה בלשון הספרות היפה: יתרונות, חסרונות ודרכי פיצוי

כפי שראינו, יש הרכבים שונים של דיגלוסיה; הסופר יליד שוויץ הכותב גרמנית בונה את לשון הספרות שלו בתנאים אחרים לגמרי מאלה של האפריקני הכותב צרפתי (ומדבר בבית האוסה, למשל), או מאלה של הסופר העברי שחי ברוסיה, שדיבר יידיש בביתו, רוסית עם הפקידות והאינטליגנציה, אוקראינית ברחוב, כתב רוסית ויידיש לצרכים שונים, ועברית — בספרות היפה. בכל מקרה ומקרה מכריעים לא רק ההבדלים הגדולים בין לשון מרכזית בדיגלוסיה כשהיא חיה או מתה, לשון עם זר שכן או כובש-לשעבר, אלא גם התנאים המיוחדים להרכבים הקונקרטיים של דיגלוסיות שונות. כל מקרה ומקרה כזה צריך להיחקר בנפרד. לפיכך אנביל את עצמי לבירור בעית לשון הספרות רק במקרה הספציפי של לשון קלאסית, ובמקרה הקרוב לנו מבחינת העניין ביותר — לשון הספרות העברית של תקופת התחייה. אבל גם במקרה ספציפי זה אפשר יהיה להסיק כמה מסקנות כלליות בעלות עניין לתיאוריה של ספרות.

לעיל, בסעיף 1, העליתי כמה תזות מרכזיות על אופייה של לשון הספרות כפי שנוסחו על ידי אסכולות סטרוקטוראליסטיות. המסקנה מבחינת הרב-מערכת היתה, של-שון ספרות נבנית על הרב-מערכת במובן זה, שכלל שהגיוון ברב-מערכת גדול יותר והמתחים ברורים (ואולי דראסטיים) יותר, כן משוכלל יותר הכלי העומד לרשות

מענייניה, הרי היא נראית תכף, כאילו שלא במקומה היא עומדת, אלא שבעל-כורחה הובאה לכאן מבחוץ, דומה, כאילו היא מוקפה כולה 'מרכאות', כאילו כולה אינה בלתי אם ציטטה אחת ארוכה, שפעמים היא מתמיהה, ופעמים היא מברחת (כדינה של כל בדיחה, שבעיקרה אינה אלא זוג מתמיהה). ראו למשל, את 'המלך ליר' של שפספיר בתרגומו ללשון היודית — לשון, שמעולם לא נאמרו על-ידה דברי-מלך, — ותראו, אם לא כל הטרגדיה הזאת, ולו גם תורגמה באופן שאין למעלה הימנו, תהא נראית לכם כאילו שלא במקומה היא עומדת, כאילו מוקפה היא כולה מראשה ועד סופה 'מרכאות' בתור סימני-מובאה. וזהו גם טעם הרגש המיוחד של 'מעין-לשון', המלווה אותנו כמעט בכל כתבי-אברמוביץ.

(דרייאנוב [11], עמ' 575-576; 579-577).

²⁶ מבחינה סוציולוגית-בלשנית היינו אומרים, כי לגבי חלקים ניי-כרים של החברה הישראלית הנוכחית קיימת דיגלוסיה מלאה, שבה העברית היא בפונקציה הפוכה לפונקציה הקודמת שלה: היא לשון הדיבור, ואילו את הפונקציה של לשון הכתב והספרות מקיימת לשון אחרת משבעים הלשו-נות המהלכות. אולם לצרכינו אנו מתעלמים ממצב זה, המחייב דיון נפרד.

רב-לשוני אחר קום המדינה, שעדיין לא הסתיים)²⁶ ובגלל התפתחותה הדינאמית של הלשון הזאת נתקל החוקר בקשיים רבים.

ואמנם הדגש המיוחד הזה של 'מעין' מלווה אותנו כמעט בכל כתבי אברמוביץ העבריים. סגנון זה של הסיפורים שלו בעברית, — כותב אברמוביץ באחד ממכתביו לרבינצקי ('העמר', כרך א, חוב' א, מחלקה ב, עמ' כח) — 'בריאה חדשה היא, שנמלכתי עליה מתחילה בפמליא של מחשבות לבי ומוחי ואמרתי: נעשה סגנון עברי, שיהא חי, מדבר ברור ובדיוק כנביא-אדם בימינו ובמקומו, ונשמתו תהא ישראלית'... איני יודע, אם בכונה תחלה נאמרו שלוש המלים אשר הדגשתי אותן, או שמאליהן נזרקו מעטו של אברמוביץ, אבל בהן צפון סוד סגנונו העברי, נשמתו של הסגנון הזה איננה עברית, אלא 'ישראלית', כלומר, סוגיה עומד תמיד על הגבול שבין העברית ליודית וגופו נוטה לזו האחרונה, משום שיוצרו היה מכוון את לבו רק אל 'הימים והמקום', שגם הוא עצמו עמד שם. אברמוביץ לא נתן את לבו, אף לא יכול כלל ליתן את לבו, כדי להעלות את 'מיו ומקומו' עד לידי גוונו של בטוי עברי. אלא להיפך — נשמתו היו-דית למדה אותו להוריד את הביטוי העברי לידי גוונו של 'הימים והמקום'. ומטעם זה מרובה כליכך אצל אברמוביץ חומר המלים הזרות והמשונות ההן, שאברמוביץ אחרים בשעתם זרקו אותן אל תוך הלשון העברית. אבל מפני זרותן הגמורה לא יכלו להתעכל בה ולהיות עמה 'לבשר אחד', אלא נשארו מה שהיו מתחלתן — ז'רגוניזמים. ומ-כאן גם כל אותם החרודים וה'המצאות' המרובים, כדי לדרוש סימוכין בין העברית והיודית. דווקא 'פזי פרת בא-ויר', משום ש'פזי' דומה ל'קוה' [= פרה], 'היו, בהמר תי! הרימה פעמך ולך נא ונא', משום שביודית מחמ-רים אחרי הסוס ב'נא'; דווקא 'קרצף' — ולא גרד — משום שיש בזה רמז ל'קראצפן', 'חיישן' — רמז ל'שיני-עיווק', 'קרב החוטם את ההר', משום שביודית אומרים 'אקער' טען מיט דער נאז', 'זה הסנדריל היה איש תם... בלא שום חכמות כלל', משום שכך היא שיגרת הלשון היודית, וכו' וכו'. מכאן כל המון החרודים וה'המצאות' האחרים, שיש להם טעם מיוחד — טעם הבדיחה, המצויה כליכך 'בימינו ובמקומו' ('פתח פתוח מצאתי לצאת בש-לום מן המבוכה', 'שלא תהא גולגולתו נעשית מוכת-עץ', 'זהרו בר' מנדלי, שהוא בקי בהטייה ובדברים שבצנעא, הנהוגים בעסקיני', 'נסיעתה היתה לשם עסק, וביותר לשם ייחוד — לתהות על קנקנו של חתן בשביל ציפא-סוסי', 'ר' אשר היה שטוף במיסה של מסחר', 'יינטיל היתה תר-בעת את בעלה בפה יום ולילה ואומרת: השיא את בתנו', 'הכנר בודק את כנורו, ממעך לו בין הנימין — וכל אחת משיבתו בלחש... הרק קשתך דודי, וימינך תחבקני, וכו' וכו'). ומפאן כל אותם חומרי-המלים והבטויים וה-צורות הארמיים, שאתה נתקל בהם על כל עמוד ועמוד בכתבי אברמוביץ ואשר ברובם הגדול צפונה כוונה מיו-חדת — להתקרב מתוך יודית זו של העבר ליודית של עכשיו.

וכשתסתכלו כראוי בלשונו של אברמוביץ וראיתם, שזו אינה לשון ממש, אלא רק 'מעין-לשון', תחלת-לשון או סוף-לשון, דומה, כאילו היא נתונה כולה בתוך 'מרכי-אות' — 'לשבר את האוון'. והדבר מובן. כל לשון, כשהיא אומרת להוקק לדברים, שעדיין אינם, או שכל אינם

חסרה, אבל הסופר לא יודה שהופעלו דרכים אלה; הוא עשוי להתכחש להן בטענה, שהלשון הזאת עשירה כל צורכה, ויראה הצבעה כזאת כ"פגיעה בכבודו".

גם דרכי הפיזיו אינן מעמידות את לשון הספרות של לשון קלאסית במצב שווה ללשון ספרות של לשון חיה. דרכי הפיזיו הן הסכם ארעי לטקסט אחד או לקבוצת טקסטים; הן דרכים עקיפות, וחסרה בהן אותה הוודאות המיידית שיש ל"אדם בתרבות" בלשון חיה, שבה מוסתת תות המערכות השונות באופן ברור וחד. הרב-מערכת הנוצרת בדרכי פיזיו היא אפוא רק "מעין מערכת", ולעולם אין הסכמה כללית מוחלטת בין המשמשים בלשון לא על המשמעויות המפוזרות ולא על הערכים הסטיליסטיים המפוצים, מה שגורם שוב לגישושים ולא-ודאות אצל הכותב, וגם לתופעות לוואי אחרות, כגון נטייה מופרזת אל המערכת הבטוחה ביותר — המערכת הגבוהה, הנמצאת, העשויה לעתים קרובות חלקי-פראזות מהקורפוס הספרותי המקובל, וכיוצא בזה. במלים אחרות: אופיו של הסופר וכשרון המאניפולציה שלו בלשון הספרות הם שקובעים אם יוכל "ליהנות" ממצב חוסר הוודאות, או שיסבול ממצב חוסר הוודאות וימציא דרכי פיזיו, שאף הן לא יהיו ודאיות, אבל יצליח ליחס להן מידה מסוימת של ודאות, שתספיק לקיימן וכו'. יש להתחיל לנתח את התפתחות לשון הספרות היפה מנקודת מבט זו, והתוצאות יהיו בלי ספק מאלפות.

באופן כללי, אפשר להכליל ארבע דרכים עיקריות של פיזיו:

1. שימוש ישיר בלשונות האחרות של הדיגלוסיה;
2. קאלק אל הלשונות האחרות בדיגלוסיה;
3. שימוש במערכת הדיאכרונית כאילו היתה מערכת סינכרונית;
4. שימוש בקודקס הספרותי המוסכם, בעיקר בדרך של פראזות כבולות.

אנסה להסביר בקצרה את מה שמייחד כל דרך ודרך.

3.1. שימוש ישיר בלשונות האחרות של הדיגלוסיה.

עד כמה שניתן היה לבדוק, השימוש הישיר בלשונות האחרות של הדיגלוסיה בספרות העברית הוא מצומצם, חוץ מיוצא מן הכלל אחד — הארמית (שאף היא לשון קלאסית מתה בדיגלוסיה). מפעם לפעם יש שימוש בחלקי משפטים בידיש, ברוסית, באוקראינית או בגרמנית וגם ערבית, למשל אצל ביאליק, ברנר, גנסיין, הוז. אצל ברנר וגנסיין, למשל, מקובל ציטוט שירים ברוסית; אבל אין לקבוע, שציטוט כזה הוא בגלל הכרח של פיזיו; אפשר לראות תופעה זו כחיקוי לקונוציה השכיחה בספרות של דורם לצטט בלשונות אחרות. ב"עצבים" של ברנר מצליח ברנר "להתגבר" בעברית על שלוש שפות: יידיש, רוסית ועברית; אבל כשהוא מגיע לקטע שצריך הגיבור

הסופר כדי להבר טקסט שיבקש להפעיל דיאטומא-טיזאציה, להיבנות על ערכים סטיליסטיים בדרכים שונות (חיוזק, שינוי, עיוות), ליצור מטען סמאנטי רב-משמעי. אבל זה הוא רק צד אחד של האמת. עיון קל בעובדות של לשון הספרות יוכיח, כי המורכבות, השכלול, והקיום בדרך של לשון חיה הדי-לשונית, אינם תנאי בלי-עבור ליצירת טקסט ספרותי. אם לשון הספרות היא מאניפו-לאציה מסוימת של לשון, תמיד יוכל הסופר — או דור של סופרים — ליצור מאניפולציה כזאת בכל לשון שהיא. הלשון הקלאסית בדיגלוסיה תוארה על-ידינו כלשון שבה התנהגות הרב-מערכת היא בלתי-ודאית, שבה התחום הסמאנטי הוא מדויק-בדרגה-שנייה, שבחלק מהלקסיקון שלה שולטות הקונוטאציות ולא הדזיגנאציות, ובחלק רק גבולות של הדזיגנאציות בלי הקונוטאציות. בכל מקרה שהוא, התחום הקומוניקאטיבי הנמוך ביותר של כל לשון מסולק מלשון כזאת בכלל, ובגלל זה דרגת השחיקות של המלים הרבה פחות גבוהה מדרגת השחיקות של הלשונות החיות. בניסוח אחר: לפחות מבחינה זו האינ-פורמאציה של השדר הלשוני בלשון הקלאסית היא גבוהה יותר. כל זה הופך את הלשון הקלאסית בדיגלוסיה (בנוסף לעובדה, שגם הנורמות הדקדוקיות אינן תמיד לגמרי מוגדרות) לכלי נוח למדי לצורך לשון הספרות, ועל רקע כזה די מובן מדוע יש סופרים עבריים (ש"י עגנון, הוז ואחרים), שאינם רוצים גם היום לוותר על היתרונות של הלשון הקלאסית, ואינם מכירים ברב-מערכת של הלשון העברית החדשה בטענה המדומה (המקבילה, למשל, לטענת המשכילים הערביים), שלשון זו "אינה נכונה".

מצד אחר, הלשון הקלאסית בדיגלוסיה מטילה מבחינת לשון הספרות הרבה מגבלות. אם מצד אחד היא יוצרת דיאטומאטיזאציה על-ידי עצם השימוש בה, הרי הדי-אטומאטיזאציה של הלשון תופסת רק במקרה שאנו מניחים שאין דיאטומאטיזאציה גמורה (היכולה להסתיים באי-אנטליגיביליות), אלא שיש מתח בין אטומאטי-זאציה לדיאטומאטיזאציה, בין שימוש שחוק לשימוש בלתי-שחוק ביחידות הלשון. בתחום הסטיליסטי, אם אין נורמות חוץ-טקסטואליות, על מה יוכל בכלל הסופר לבנות ערכים סטיליסטיים? ובתחום הדיאלוג — מה יעשה בתור-סר כל לשון מדוברת ופראזיאולוגיה קבועה? לשון הספ-רות חייבת אפוא ליצור אטומאטיזאציה ודיאטומאטי-זאציה בעת ובעונה אחת, וגם רב-מערכת מבודלת (dif-férentielle) במידה מאקסימאלית. צרכים אלה מחייבים את לשון הספרות למלא באופן מלאכותי את המערכות ואת הפונקציות החסרות לה — להמציא אותן. לדרכים אלה קראתי דרכי פיזיו. אין להבין, כאילו דר-כי הפיזיו האלה הן אמצעים ראצינאליים, מודעים ומכו-ונים. לעתים קרובות (ועניין זה תלוי בתקופה, בחברה ובלשון המסוימת) מופעלות דרכי פיזיו למילוי מערכת

עתיקים את השתייכותו השבטית והגיאוגרפית של הכותב; כל מי שלומד לשון זרה, יוצר בבלתי-מודע קאלק. חלק מהקאלקים חודר ללשון, וחלק אינו "מת-קאלם" לעולם. בלשון הספרות העברית היפה של תקופת התחייה בולט הקאלק במיוחד בתחום הדיאלוג — כלומר במערכת החסרה ביותר ללשון העברית כלשון קלאסית. כאן מתגלה גם לעתים קרובות הפאראדוקס של הקאלק. מצד אחד מבקשת הלשון בדיגלוסיה להעמיד פנים כאילו היא חד-לשונית אוטונומית — כאילו באמת קיימת בה המערכת החסרה — אבל מצד אחר היא לא רק משקפת מצב דיגלוטי, אלא יוצאת מן ההנחה, שכל קורא דיגלוטי יוכל לשחזר במהירות ובקלות את לשון המקור; במליכי אחרות, הלשון הזאת מקבלת על עצמה גם להעלות מן הדיגלוסיה וגם לשקף אותה בעת ובעת

עונה אחת.²⁷

גם תחום זה לא נחקר עדיין כלל, ולא כאן המקוב לקבוע מסקנות על סמך בדיקה חלקית בלבד; אבל לשב הבהרת העניין אנסה להדגים כמה מקרים של קאלק. התופעה הבולטת ביותר בתחום הקאלק בפרוזה של תקופת התחייה, למשל בתחום הדיאלוג, הוא המבנה התחבירי של המשפטים, המכוון לאינטונאציה מסוימת, שהיא קאלק אל לשון אחרת:

1. רבנו של עולם! — גנחה האשה — מה הוא מדבר? מה אתה מדבר, שמאל? בנאמנות, אין נכונה ברוחך, חס ושלום, בנאמנות. שלושה פועלים — עניין גדול... [= יידיש] (י. ח. ברנר, "מסביב לנקודה", עמ' 141)

2. שכב, אדון חשוב, ועל צדך אל תתהפך! [= שפה סלאבית] (ת. נ. ביאליק, "אריה בעל גוף", 'כל כתבי...'. ב [דביר, תרצ"ה], יב)

3. גם אני לא אדע, טרוחים רחמאי... נערי הוא זה, פייבקה שלי. והתעקש פתאום ואינו רוצה לילך הביתה. [= שפה סלאבית]

(י. ד. ברקוביץ, "בני כפר", ב'אחרונים' [דביר, תרפ"ט], עמ' 55)

4. אה... הרי זה... משמע, הגזר שלכם! [= שפה סלאבית; רוסית כמובהק] (א. נ. גנסי, "הצדה", ב'ספורים', א [כתובים, תר"ץ], 30)

בדוגמאות אלו אנו מוצאים במלים אחדות גם קאלק סמאנטי, כגון: עניין גדול, רחמאי, משמע. קאלק כזה בהקשרו הוא גם קאלק סטיליסטי — יש לו ערך של לשון-קירבה ולשון דיבור. בספרות העברית החדשה יש אין-סוף של מקרים כאלה, ואפילו אצל סופרים אחרים בני זמננו, שעדיין לא ויתרו על האפשרות להפעיל דרכי פיצוי כאלה בהתעלמות מן הלשון החיה.

²⁷ אין לערוב עניין זה עם הדרך, שבה לשון ספרות של לשון חיה משקפת את חברתה (למשל בדיאלוגים ברומאן בין בני עמים שונים), שהוא נושא למחקר בפני עצמו.

לדבר בו גרמנית, הוא מצטט אותו ב"גרמנית" (י. ח. ברנר, "עצבים", 'כל כתבי...'. ד [שטיבל, תרצ"ז], 12: "ואס יואצן זי אזוינס? ! יחרה אף הגבאי בי, ביהודי הרוסי, הכפית כובים"). התפקיד של הארמית גם הוא מגוון, וצריך חקירה בפני עצמה; אצל סופרים אחדים באה הארמית בשימוש דווקא לציין לשון-דיבור נמוכה, או יידישיזם (לפעמים גם סלאביזם), לפעמים רק על-ידי הכנסת אלמנטים אחדים, המסייעים ליצירת אינטונאציה המקבילה לשפות האלה: "נו, לפקה דגא, בנים, הכל מחול, הכל סחול, וכדאמרי אינשי, כה אחיה ולא אמות" (ברנר, "מסביב לנקודה", 'כל כתבי...'. א [שטיבל, תרצ"ג], 171). באופן כללי, הסופרים העבריים, אף על פי שהם בטוחים הרבה יותר מטולסטוי, למשל, בידיעת הלשון הזרה של קוראיהם (טולסטוי הרי מתרגם בשוליים ולא כן ברנר!), אינם מרבים להשתמש בה. שימוש עקבי בלשון הדיבור הזרה (ארמית אינה לצורך זה לשון זרה) היה פשוט שומט את הקרקע מתחת לכתיבה העברית כולה.

3.2. קאלק אל הלשונות האחרות בדיגלוסיה.

במצב של רב-לשוניות (ודיגלוסיה) שכיח מאוד, שלשון א פועלת על לשון ב בדרך זו, שצורנים שלא היו קיימים באינוונטאר שלה, או שלא היו נפוצים בה, מועברים אליה, או "מושתלים" בה. בתחום הסמאנטי מתקיימת ההעברה או ההשתלה בדרכים אחדות; (1) צורנים של לשון א יכולים למלא תפקיד סמאנטי בלשון ב כצורתם (= "מלים שאולות"); (2) משמעותיות הקשורות לצורן בלשון א יכולות להיות מועברות לצורן המזוהה-כמקביל בלשון ב, או שלשון ב יוצקת צורנים חדשים על דגם הצורן בלשון א (דבר זה שכיח במיוחד בצירופים). בתחום הסטיליסטי מתקיימת ההעברה או ההשתלה (1) בדרך שצורנים של לשון א יכולים למלא ערך סטיליסטי בלשון ב כצורתם ("איש קיבוץ" / "קיבוצניק"); (2) בדרך, שערך קשור-צורן בלשון א מיוחס לצורן מקביל — או המזוהה כמקביל — בלשון ב ("ילדונת", "אמנת" [= אמא קטנה, בתרגום גומים מרוסית] וכו.). דברים מקבילים מתרחשים בכל תחומי הלשון, לרבות אינטונאציה וריתמוס. לדרך זו של העברה/השתלה קוראים בדרך כלל קאלק (Calque), ונוכל אפוא להשתמש במונחים כמו קאלק פונטי, קאלק סמאנטי, קאלק סטיליסטי, קאלק תחבירי.

הקאלק הוא אחת הדרכים המרכזיות של לשון הספרות היפה (והלשון בכלל) לפיצוי מערכות חסרות. אין הוא תופעה המיוחדת ללשון בדיגלוסיה, אלא לכל מקרה שבו חייב הדובר להשתמש בלשון השונה בהרבה או במעט מלשון דיבורו היומיומית. באמצעות הנחת הקאלק אפשר להוכיח גם בטקסטים

איך הקאלק הרוסי השתלט בשעתו על ספרות ילדים מתורגמת, שמקורה גרמני או אנגלי! ²⁹ בעברית החדשה יש גם סופרים, העושים שימוש בעברית המושלת, הידועה מן הספרות היפה, לצורך הפעלה סגנונית שונה מאשר בזמן תקופת התחייה, דבר הצריך מחקר בפני עצמו. לדוגמה, ב"מסע הערב של יתיר" לא. ב. יהושע (מות הזקן' [הקיבוץ המאוחד, תשכ"ג] באות רפליקות כאלה: "האדון... האדון המפקח! מתנכלים לרכבת האקספרס, לרכבת המהירה... אתמול עם לילה... מחשבת זדון...") (עמ' 49), או: "הרי, חביבה...") (עמ' 57), ועוד.

3.3. שימוש במערכת הדיאכרונית כאילו היתה מערכת סינכרונית

התפתחותה של הלשון העברית יצרה סוגים שונים של לשון: לשון מקרא, משנה, פיוט, של ספרד, רבנית וכד'; מפני שחסרות בעברית של תקופת התחייה מערכות רבות ברבי-מערכת, כגון ז'ארגון, סלנג, דיאלקט, לשון "צחות", לשון נמוכה, לשון נשים לעומת לשון גברים, ילדים לעומת מבוגרים וכיו"ב, מגסה הספרות העברית, כבר בתקופת ההשכלה, לקחת את המערכות הדיאכרוניות של העברית, ולארגן אותן כאילו היו שייכות למערכת סינכרונית אחת. בתחום הסטיליסטי, למשל, הופכת בדרך זו לשון המקרא ללשון "גבוהה", ואילו לשון התלמוד הארמית ולשון המדרשים מתופקדת כלשון דיבור "נמוכה" (אצל פרל, בסיפורי יל"ג וכו'), הלשון הרבנית הופכת להיות לשון דיבור של הבלתי-משכילים. בשירה, מלים מקראיות מקבלות, אם יש להן נרדף פוסט-מקראי, ערך "גבוה"; מלים עבריות מתקופה אחרת, שקיימות בידיש, מקבלות משמעות דיבורית, ועוד. עיקרון זה פועל בתלק גדול מהספרות, ואף ביחסים לשוניים חוץ-ספרותיים. אפשר לדבר על קונווציה המזהה את הלשון הפוסט-מקראית במידה רבה עם יידיש. למרות זאת, בגלל גורמים מנוגדים אין, כמובן, לדבר על תיפעול טוטאלי של דרך פיצוי זו, מפני שקיימים גם גורמים מנוגדים — חוסר הוויסות הוודאי של הרבי-מערכת, שכבר עמדתי עליו לעיל, והגורם לכך, שאַלמנטים ממערכות דיאכרוניות

דוגמה לקאלק סמאנטי וסטיליסטי היא, למשל, צורן הקטנה; לצורן זה יש שימוש נרחב וערך נפוץ ברוסית וביידיש להבעת חיבה, אינטימיות וכדומה. בלשון הספרות העברית החדשה הוא עשוי לבוא כצורתו: "טפשי'ל, מה אתה בוכה?" (י.ת. ברנר, "עצבים", עמ' 25), אבל גם על-ידי צורן עברי, המרמז לאותה פונקציה: "בשביל שהטפשא שלי לא נואשה עדיין מהיות גבירה חשובה" (ח.נ. ביאליק, "אריה בעל גוף", עמ' לג). סופרים אחרים התקנאו עוד יותר באפשרויות ההקטנה המגוונות של הרוסית, שחסרונן בעברית הקלאסית והחיה (חסרון, שאינו מורגש למי שהעברית שפת אמו כיום) מנע מהם את אחד האמצעים הסטיליסטיים הבולטים שהיו רגילים בהם מלשונות אחרות. רק בדרך זו אפשר להבין שורה של קאלקים-שלי-הקטנה מעין אלה:

[...] נודמן לי ביתון קטנטון כנגד עיני, זעטוט כזה, פעטוט כזה [...] מנגד לו מדורונת דולקת, ומסביב למדורונת מכרכר לו איזה ברנשון, והוא עלבלוב כזה, זערור כזה [...] אכן ברנשון קטנטון, אישון פויזון כזה, מצחיקון כזה [...] (א. שלונסקי, 'עוז לי גוז לי' [עם עובד, 1967], עמ' 119)

במקרה פרטי זה מנומקת אמנם דרך זו על-ידי סיפור המעשה — הגמד הקטן, אבל שום לשון אחרת לא היתה יוצאת מגדרה בגלל זה; על רקע המערכת הסטיליסטית הרוסית בכלל, וספרי-הילדים של צ'וקובסקי ומארשאק בפרט, ברורה גם נטייתו של שלונסקי. יתרה מזו, הסינ-טאגמות כגון "זעטוט כזה, פעטוט כזה" הן קאלק אל הדפוס הרוסי לא רק בצורן ההקטנה, אלא גם בתח-ביר, באינטואציה ובחריזה.

בתרגום, בעיקר מרוסית, בולטים דרכי הקאלק במיוחד; הכל מכירים את "העברית הרוסית", שכל קורא כבר הסתגל אליה בנקל ומקבל אותה כדבר המובן מאליו, בעוד שלא יקבל בנקל מערכת-קאלק מקבילה מאנגלית או מצרפתית, אלא יאמר ש"התרגום גרוע". תרגומי ברנר, גנסין, הרברג, קריב, שלונסקי, שנהר ואחרים הם חומר חשוב ומעניין למחקר העניין.²⁸ מה שמפליא במיוחד הוא,

²⁸ נדגים לשם הבהרה בלבד: "ואני, אחא, עוד נשגב הדבר מבינתי — העיר הגנרל כשהוא שוקע במחשבתו, מטיל כתפיו למעלה במקצת ומפשק ידיו. — גם גינה אלכסנדרו-בה בבואה אז, לפני זמן מה, הן זכור אתה!" (פ. דוסטו-יבסקי, 'אידיוט', א [מצפה, 1930], לא. תרגם ש. הרברג) [...] נמלך קפיטן קופייקין בדעתו, אבא מרי, וגמר לילך לפטרבורג ולהשתדל לפני השררה, שמא יעשו לו עזרה כנגדו, לפי שכך וכך, משמע כלומר, נפשו השליך מנגד, דמו שפך... נו, יודעים אתם, אם כך ואם כך, בשיירה של איכרים או בקרונות של הרשות — בקיצור, אבא-מרי, משך הלה והלך והגיע כדי עמל לפטרבורג, נו, תארו לעצמכם: מין ברנש שכזה, כלומר, קפיטן קופייקין, והנה עומדות רגליו בעיר הבירה, אשר אין, משמע, כמותה בכל העולם! לפתע פתאום, משמע, מרחבי עולם לפניו

[...] כאן, תארו לעצמכם, מין 'שפיץ' שכזה מזדקר בא-ויר, שם גשרים תלויים לעזאזל, משמע, בלא כל נגיעה". (ג. גוגול, 'נפשות מתות' [שוקן, תש"ח], עמ' 213. תרגם יצחק שנברג (שנהר) ²⁹ למשל, דוגמאות אחדות מתוך תרגום 'זקני בית הספר בוילבי' (עם עובד, תש"ח), תרגם א. אחירב: "משמע, כבר ענש אתכם האדון פוראט" (עמ' 88); "אין שלום לך, חיבתי; אל נא תפליגיני בדברים, עיני הרואות, ואני הו-לכת עמך" (עמ' 376); "משמע, אמת נכון הדבר, כי עצתך היתה זאת" (עמ' 415) ועוד. נשים לב, שעדיין בשנה זו (1943!) מביא המתרגם "רשימת מלים ואמרים שאינם שגורים בפי הבריות", וחלקם מתורגם — למען יבין הנער העברי — לרוסית...

דרך זו של פיצוי אינה מתפקדת רק לפיצוי על מער-
כות לשון חסרות, אלא היא אחת הדרכים העיק-
ריות לפיצוי על חסרון בדו-משמעות
הנוצר על ידי רב-מערכות חסרה. מיגוון
המשמעויות של המלים נוצר לעתים קרובות על-ידי
הניגוד בתוך הרב-מערכת. אבל מפני שהרב-מערכת
בלשון העברית לא פעלה פעולה שלמה, מצאה לה
לשון הספרות את התחבולה של השימוש הרחב בקורפוס
הספרותי. לצירוף הכבול יש משמעות מוגדרת בטקסט
המוסכם, והשימוש הפראזיאולוגי בתוך טקסט מסוים יכול
או להתעלם או להפעיל את המשמעות של הטקסט
הקלאסי. במקרה שמופעלת המשמעות של הטקסט הקלא-
סי, מופעלות בעת ובעונה אחת שתי משמעויות, שלעתים
קרובות מועמדות ביחס של ניגוד והתנגשות. למשל,
הצירוף בעברית של ימינו "אדם נעלה" מעלה דוגמאות
אחר (וערך סטיליסטי אחר) מאשר הצירוף "פרצוף נעלה".

הסינטאגמה "הסתכלתי לכל הצדדים" מעלה דוגמאות
אחר מאשר "הסתכלתי כה וכה" או "פניתי כה וכה";
בסינטאגמה הראשונה מתייחסת האינפורמציה אל דו-
גנאטום (דנוטאטום) מידי אחד (ואל סיטואציה מיידית);
בסינטאגמה השנייה עשויה האינפורמציה להתייחס אל
שני דוגמאות (ודנוטאטים) — המיידית, וזה של הסינטאג-
מה השלישית; בסינטאגמה השלישית מתייחסת האינ-
פורמציה במובהק אל שני דוגמאות (ודנוטאטים)
ואל שתי סיטואציות בעת ובעונה אחת — אל הדוגמאות
טום (ודנוטאטום) המיידית (החופשית), ואל הדוגמאות
(ודנוטאטום) הידוע מן המערכת הכבולה של הקורפוס
הספרותי הקלאסי — "ויפן כה וכה וירא כי אין איש"
(שמות, ב, 12). הקונטקסט הוא שיכול לחזק, לשנות או
לערער את הדוגמאות (והדנוטאטים) השונים (ואת
ערכיהם הסגנוניים). דרך זו שכיחה בכל לשון בעולם,
שיש לה קורפוס גדול של ספרות, אבל שכיחה מבהינה
כמותית עוד יותר בלשון קלאסית במצב של דיג-
לוסיה,³¹ ובעברית בכלל זה, לרבות סופרים הממשיכים
את המצב (כעגנון והזן).³² אם ניקח שוב לדוגמה את
"אריה בעל גוף" נראה, שביאליק אמנם מפעיל פראזות

הונות מתקיימים זה בצד זה בלי שום הבחנה סטיליסטית,
אלא רק לצורך פיצוי חסורים סמאנטיים, ולפעמים —
אפילו לא לצורך זה. תיאור מדויק של ההתנהגות של
דרך הפיצוי הזאת, והקורלאציה שלה עם דרכי פיצוי
אחרות הוא נושא למחקר מיוחד.

3.4. שימוש בקורפוס הספרותי המוסכם, בעיקר בדרך של פראזות כבולות

השימוש בפראזות כבולות מהקורפוס הספרותי המוסכם
של הלשון הקלאסית הוא הדרך העיקרית להפעלתה
בכלל, ומבחינה זו אין לדבר על דרך פיצוי במובן
שהגדרנו במאמר זה. פראזיאולוגיה או סדרת
הצירופים הכבולים בונה את החלק הגדול של
כל מבע לשוני שהוא,³⁰ והיא אחת הדרכים המרכזיות של
הלשון להוציא לפועל ביעילות ובהצלחה את אקט הקי-
מוניקאציה הדרוש קונונציונאליזאציה ואוטומאטיזאציה.
הצירוף הכבול של הקורפוס הספרותי הופך להיות דרך
פיצוי כאשר הוא מתפקד במקום מערכות חס-
רות, בראש ובראשונה במקום לשון הדיבור. מבחינת
לשון הספרות אפשר לומר גם כאן, שהפעלת הלשון
באמצעות פראזיאולוגיה היא דרך מובהקת לאוטומאטיזא-
ציה (= אינפורמציה נמוכה — פרדיקטאביליות גבוהה),
והמתח של אוטומאטיזאציה — דיאטומאטיזאציה נוצר
על-ידי צירופים בלתי-פרדיקטאביליים של פראזות.

אם נבדוק, למשל, רק את חלק הדיאלוג בטקסטים
רבים של ספרות תקופת התחייה, נמצא בנקל (בלי בדיקה
כמותית) עד כמה רווחת דרך זו של פיצוי. הנה דוגמאות
אחדות מתוך "אריה בעל גוף": "ואתה למה תיסוג אהור?
[...] גשה נא אלי ואמושך, בני! [...] עתה ענני נא,
ענני, פרעוש בן בנו של פרעוש, מי אדיר על הכל?"
(עמ' ז) ועוד.

³⁰ ההכרה במקומו של "הצירוף הכבול" היא גחלת הבלשנות
המחודשת, אם כי עדיין אין הסכם גמור על מינוח.
בלשנות הסובייטית מוקדשת לבעיה של סדרת הצירופים
הכבולים (фразеологія) תשומת לב רבה מאוד, ויש נטייה
להפוך אותה לאחד מהענפים המרכזיים של הבלשנות (ראה
סקירה של המחקר הסובייטי אצל טלייה [71]).

בשימוש הכללי בעברית שלפני תקופת התחייה, וברא-
שית תקופת התחייה (בסוף המאה ה-18 ובתחילת ה-19),
השימוש בעברית הוא כל כך כבול (במובן הטכני), עד
שכל דוגמאות משתעבדות לניסוח לשוני של הקורפוס
הספרותי הקדום. במקרה שיש צורך לחרוג מסדרת הצי-
רופים הכבולים נאלץ לעתים קרובות הכותב לעבור אל
לשון אחרת בדיגלוסיה. מעברים כאלה אפשר לראות לע-
תים קרובות בשטרמימכירה ובחזוים אחרים מאותה תקי-
פה, ואפילו במכתבים אישיים של המשכילים (ראה למשל
מכתבי מיכ"ל) ועוד. לאט לאט משתחררת הלשון ממידה
מרובה זו של כבילות, ואף-על-פי שהצירוף הכבול פועל
עדיין יותר משהוא פועל בלשון כתב חיה, השימוש בו
הולך ומתמעט יחסית.

³¹ תופעות מקבילות לגמרי לתופעות בעברית (ובערבית וכו')
מציין קארלגרן [54a], עמ' 114—117) לגבי הלשון הסינית
הקלאסית. דוגמה אחת תספיק. קארלגרן (עמ' 115) מספר
שפעם נפגש עם אדון סיני אחד ושאל אותו לגילו. התשובה
היתה: "או עמדת" (ליתר דיוק: "או עמד"). הסיני הע-
לה כאן פסוק אחד של קונפוציוס ('שיחות קונפוציוס',
ספר ראשון, פרק שני, פסקה רביעית) שבו הוא אומר:
"בגיל המש עשרה שקדתי על לימודים; בגיל שלושים
אז עמדתי איתן; בגיל ארבעים לא היו לי ספקות
[...] וכו'. הסיני אמר, במלים אחרות, שהוא בן שלו-
שים.

³² ראה מאמרי "האסוציאציה" — אחד האמצעים הבולטים
ליצירת ריבוי-משמעות, בחוברת זו.

לפי שעה — על סמך הבדיקה החלקית שערכתי — לקבוע כמה הנחות תיאוריות :

1. אין שימוש בדרך פיצוי אחת בטקסט הבודד, אלא יש צירוף של הדרכים ;
2. בכל זאת יש טקסטים, שבהם דומינאנטי בעיקר חלק מן הארבע ;
3. יש, כנראה, הבדל בעניין זה לא רק בין טקסט לטקסט, אלא גם בין סופר לסופר (ובין זרם לזרם) ;
4. האיכות והכמות של השימוש בדרכי הפיצוי יהיו שונות במערכות השונות של הטקסט. יהיה, למשל, הבדל בין חלק התיאור לבין חלק הדיאלוג ברומאן.

4. החשיבות המרכזית של מחקר לשון הספרות היפה בדיגלוסיה לתיאוריה של הספרות ולמחקר הספרות העברית

כבר הצבעתי לעיל על כמה בעיות יסוד של הטקסט הספרותי הקשורות למאניפולאציות של הלשון והמותנות במצב של לשון מסוימת. בעניין זה מתגלה החשיבות המרכזית של חקירת מצב הלשון לצורך בניית תיאוריה מקיפה ומדויקת של הטקסט הספרותי, המבקשת לתאר את מערכת היחסים בטקסט הזה בלי להתעלם משום גורם הממלא בה תפקיד. מאניפולאציה של לשון, מטען סמאנטי, ערך סטיליסטי, אפקטים, אוטומאטיזאציה ודיאטומאטיזאציה, דחיסות סמאנטית, רב-משמעות, פונקציה פואטית, מתח בין דנוטאציה לקונוטאציה, וכן הרבה מושגים (ומונחים) אחרים של הפואטיקה הסטרוקטוראלית של הספרות — כל אלה יש להם רלבאנטיות רק אם נבין אותם כמת-יחסים אל פונקציות דינאמיות, ולא נעמיד אותם כדקדוק של צורנים (בכל הרמות) על-זמניים, בעלי תוקף כללי. הפונקציות האלה הן דינאמיות כתוצאה מפעולה של צורך סיבות בכל תחומי הפעילות האנושית, אבל חלק גדול מהסימפטומים של הפעילות האנושית בא לידי ביטוי מובהק במצבה של הלשון. אי-אפשר אפוא ליצור תיאוריה בפואטיקה של ספרות בלי לתת את הדעת על היחסים הדינאמיים של מצבי הלשון, דבר שחלק ניכר מחוקרי הספרות נהגו (ובנהגים) להתייחס אליו כאל תופעה שולית, או מובנת מאליה. מצבה של הלשון בדיגלוסיה, וההשפעה של המצב הזה על לשון הספרות, ועל דרכי המאניפולאציה שלה כדי לתפעל ולתפקד את עצמה בחינת ליון כזאת, הוא אפוא אחד המצבים השכיחים של הלשון, הצריכים חקירה. בניגוד לדעה שהיתה רווחת עד לזמן האחרון ממש, מצב של דיגלוסיה, אפילו בלשונות תרבות מבוססות (שלא לדיבר על ארצות מתפתחות — רוב העולם כיום! — שבהם מצב זה הוא הנורמאלי), אינו מצב יוצא דופן, אלא

מהמקורות העבריים במקום לשון דיבור, אבל יחד עם זאת הוא מתפקד אותן לעתים קרובות כדי ליצור דו-משמעות, היוצרת את האירוניה או את הסיטואציה הקומית. למשל, אריה אומר אל סוסו : "עמוד, נבל ! אל תירא, כי אתך אני!" (עמ' א) ; אל בנוי הוא צועק : "העוד לא התלבשתם ? הנני עליכם, כלבים!" (עמ' ב). גם הרפליקה שצוטטה לעיל, "גשה נא אלי ואמושך, בני!" היא אירונית מסוג זה, וכך רוב הרפליקות בסיפור.³³ מובן, שקשה היום לקבוע בדיוק איפה הפראזה היא הד-משמעית מבחינת תקופתו של ביאליק ואיפה היא רב-משמעית, מפני שהיחס אל הפראזיאולוגיה של המקורות השתנה. "אריה בעל גוף" הוא גם דוגמה מובהקת להצלחתו של הסופר לממש את דרך הפיצוי. הגיבור, אריה, מדבר בפראזות ובצירופי פראזות מן המקורות העבריים, באופן שהיינו קוראים לו היום "מליצות", אבל ביאליק הצליח ליצור יחס סגנוני מדומה כזה בין מערכות הלשון, שהקורא נוטה לקבל כדבר מהימן, שאמנם אריה הוא המדבר שפת-רחוב, לשון שוק המונית, והוא (אריה) יכול משום כך להרשות לעצמו ללגלג על הגבירים ועל המשכילים, המדברים "מימרות", כלומר, משתמשים בציטוטים בעבר-רית מן המקורות.

3.5 היחס האיכותי והכמותי בין דרכי הפיצוי

בשלב זה של המחקר אי אפשר להבהיר מה היא דרך הפיצוי השכיחה ביותר — והמכרעת ביותר גם מבחינה איכותית — מבין ארבע הדרכים שנידונו. עניין זה מתייב, ככל שאר הדברים, עבודת בדיקה רחבה. מכל מקום אפשר

³³ נדגים מ"בדמי ימיה" לעגנון ('בדמי ימיה / פנים אחרות' [שוקן (ספרייה קטנה), תשי"ג]). עקביה מזל מתאר ביר-מנו איך נפגש בראשונה עם לאה : "אמרתי אליה השקיני נא מעט מים. ותוצא לי כוס בעד החלון. ותאמר האשה אל הנערה למה זה לא קראת את האיש הביתה וינח, הלא גר הוא בעיר נכרייה. ותאמר סורה אדוני סורה אלינו. ואסור אליה ואבוא הביתה" (עמ' 17).

בתחום המידי של הסיטואציה פירוש הקטע : עקביה קיבל כוס מים והוזמן הביתה. אולם עגנון מפעיל סימולטאנית שלוש סיטואציות מהמקרא : (1) תמונת פגישת אליעזר ברבקה, שסופה, כידוע, נישואין (ואמנם המשך הסיפור מעודד עד לבקורה ידועה ציפיה זו) ; (2) גערת יתרו בבנותיו על שלא הזמינו את משה הביתה (שמות, ב, 20) — אף תמונה זו סופה נישואין (משה עם צפורה) ; (3) דבריה הרכים של יעל לסיסרא הבורח, המפתים אותו להיכנס למלכות : "סורה אדני סורה אל תירא" (שופתים, ד, 18). "השקיני נא מעט מים" אף הוא ציטוט מדויק של בקשת סיסרא : "ויאמר אליה השקיני נא מעט מים כי צמתי" (שופתים, ד, 19). נוצרת בקטע זה רב-משמעות, שמעוררת ציפיות בכיוונים מסוימים (נישואין), ומעלה גם את הכיוונים ההפוכים (רצח ; בסיפור — רצח סמלי).

שהוכיחה באופן מובהק כל כך הספרות העברית שנכ-
תבה דורות אחדים לפני זמננו, ומקרים מקבילים אח-
רים.⁸⁴

*

הקביעות של המאמר הזה מסתמכות (1) על ממצאים של מחקרים בלשניים וסוציו-בלשניים, (2) על ספקו-
לאציות תיאורטיות במסגרת הפואטיקה הסטרוקטוראלית
והניאו-סטרוקטוראלית, ועל (3) בדיקות-שדה חלקיות.
להשלמת התמונה אנו זקוקים לשתוף פעולה של חוק-
רים רבים, שיבדקו הרבה טקסטים בדייקנות, בדיקה
שתעמיד במבחן גם את התזות של מאמר זה.

אוניברסיטת תל-אביב

⁸⁴ מקרה מקביל מאוד לתפעול לשון הספרות העברית אפשר
למצוא בלשון הספרות של אספראנטו, שהצליחה למלא
אף היא את המערכות הסמאנטיות והסטייליסטיות החסרות
לה בדרכי פיצוי כמעט מקבילות לאלה של העברית.

שכיח ורגיל, בשלב זה או אחר של התפתחות הלשון וה-
ספרות.

הלשון העברית, עד שהוחייתה כלשון דיבור, היא
אפוא דוגמה מובהקת — אם גם מיוחדת במינה — ללשון
קלאסית בדיגלוסיה, ומחקר לשון הספרות של הלשון
הזאת הוא מקרה מעניין. לגבי חוקר הספרות בארץ אין
זה "מקרה מעניין" בלבד, אלא המקרה החשוב
ביותר. מחקר ההיסטוריה של הספרות העברית הח-
דשה, הבנת התפתחות לשון הספרות והספרות (שהרי
למצב הלשוני יש השלכות גם בתחומים גבוהים יותר
של יצירת הספרות), ולא במקום האחרון — הבנת הספ-
רות העברית החדשה מבחינת המשמעויות שלה, הער-
כים הסגנוניים שלה, לרבות אינטרפרטציה מינימאלית
לכל טקסט וטקסט — כל אלה יהיו לוקים, ואף בל-
תי-נכונים, בלי הבנת התופעות שניסיתי להבהיר
במאמר זה. ועוד: מבחינת לשון הספרות מתבקשת המס-
קנה, כי תפעול הלשון כלשון-ספרות מותנה באופן מוח-
לט במצב של הלשון, אבל הוא תמיד אפשרי, כפי

רשימת ביבליוגרפיה נבחרת

1. אבינרי, יצחק. 'יד הלשון'. יזרעאל, 1964.
2. אברונין, א. 'מחקרים בלשון ביאליק ויל"ג'. ועד הלשון
העברית, תשי"ג.
3. אבן-זהר, איתמר. 'עברית פילוסופית של ימי הביניים
באיטליה בהצטלבות הערבית והלאטינית' — מאמר
ההמשלים לתומאס אקווינס בתרגום ר' יהודה רומא-
נו" (טרם פורסם).
4. איזנשטט, שמואל, 'שפתנו העברית החיה', תקומה, תשכ"ז.
5. ארנן, עוזי. 'הצירופים השמניים בלשון הספרות העברית
החדשה, ביהוד על פי הפרוזה של ח"נ ביאליק'. ירו-
שלים [דיסרטציה], 1964.
6. ביאליק, חיים נחמן. "חבלי לשון", ב'כתבי... ב (דביר,
תר"ץ), ריא-רכג.
7. א. — "התרבות היהודית החדשה בא"י (בנשף שנערך
ב'בית העם' בברלין, תשרי תר"ץ)", ב'דברים שבעל
פה', א (דביר, תרצ"ה), קמו-קמו.
8. בלאו, יהושע. 'תיקונים מדומים בלשונות שמיות', 'דברי
האקדמיה הישראלית למדעים', ד (ירושלים, תשכ"ט),
10—1 (וראה גם מס' [29]).
9. בן-אשר מרדכי. 'היווצרות הדקדוק הנורמאטיבי בעברית
החדשה'. ירושלים [דיסרטציה], 1967.
10. בנדויד, אבא. 'לשון המקרא ולשון חכמים'. דביר,
תשכ"ז.
11. גוטשטיין, משה. 'תחבירה ומילונה של הלשון העברית
שבתחום השפעתה של הערבית'. ירושלים [משוכפל],
תשי"א.
12. דרויאנוב, אלתר. 'שלוש עקב אברמוביץ', 'משואות'
(אודסה, תרע"ט), 551—580.
13. הריוהב, צבי. 'לשון דורנו'. תל-אביב [דפוס הפועל הצ-
עיר], 1930.
14. הרשברג, א. ש. 'ההשתלשלות ההסטורית של רעיון תחיית
הלשון העברית'. אודיסא [עבריה], תרס"ט.
15. ווינרייך, אוריאל. 'העברית האשכנזית והעברית שב-
ידיש'. ירושלים [דפוס רפאל הכהן], תשכ"ה.
16. זידאן, ג'רג'י. 'اللغة العربية كائن حي', القاهرة [دار الهلال],
1958 (?).
17. חומסקי, זאב. 'הלשון העברית בדרכי התפתחותה'. ראובן
מס, 1967.
18. לאריש, ר. 'ידיש אין ארץ-ישראלדיקן העברעאיש',
'יוואג-בלעטער', 5 (1933), 80—84.
19. לאנדאו, אלפרעד. 'די סלאווישע עלעמענטן און השפעות
אין יידיש', 'פילאלאגישע שריפטן פון יוואג', 2
(1927), 199—214.
20. קלאר, בנימין. 'מחקרים ועיונים'. מחברות לספרות,
תשי"ד.
21. קלוזנר, יוסף. 'הלשון העברית לשון חיה'. ועד הלשון
העברית, תש"ט.
22. א. — 'העברית החדשה ובעיותיה'. מסדה, 1957.
23. רבקאי, י. 'על שפת ילדינו בארץ'. מפיץ הספר, 1938.
24. רובין, ישראל. 'וועגן דער ווירקונג פון יידיש אויפן גע-
רעדטן העברעיש אין ארץ-ישראל', 'יוואג-בלעטער',
25 (1945), 303—309.
25. רוזן, חיים. 'העברית שלנו'. עם עובד, תשמ"ז.
26. שקליאר, ה. 'יידיש-ווייסרוסישע שפראכעלעכע פארא-
לעלן', 'ווייסרוסישע וויסנשאפט-אקאדעמיע (מינסק),
אינסטיטוט פאר יידישער פראלעטארישער קולטור,
לינגוויסטישע זאמלונג', 1 (1933), 65—80.
27. Andreev, N. D. *Статистико-комбинаторные ме-
тоды в теоретическом и прикладном языко-
знании*. Москва, 1967, esp. pp. 117—132.
28. Bauer, Hans, *Zur Frage der Sprachmischung im
Hebräischen*. Halle, 1924.
29. Blackall, Eric A. *The Emergence of German as a
Literary Language 1700—1775*. Cambridge, 1959.

46. Havránek, Bohuslav. "The Functional Differentiation of the Standard Language", in *A Prague School Reader on Esthetics, Literary Structure, and Style*, Paul L. Garvin ed. Washington, 1964, pp. 3-17 [= "Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura", in *Spisovná čeština a jazyková kultura*, B. Havránek & M. Weingart eds. Praha, 1932, pp. 32-84].
- 46a. —, "Zur Problematik der Sprachmischung", *Travaux linguistiques de Prague*, II (1966), 81-95.
47. Hellevik, Alf & Einar Lundebj, eds. *Skriftspråk i utvikling*. Oslo, 1964.
48. Henzen, Walter. *Schriftsprache und Mundarten*. Zürich-Leipzig, 1938.
49. Ickovič, V. A. *Языковая норма*, Москва, 1962.
50. Ivanov, V. V. & V. N. Toporov. *Sanskrit*. Moscow, 1968.
51. Jakobson, Roman. "Linguistics and Poetics", in: *Style in Language*, Th. Sebeok ed. Camb. Mass., 1960, pp. 350-378.
[.285—274 עמ' "בחברת זו, עמ'"]
- 51a. —. "The Beginnings of National Self-Determination in Europe", *The Review of Politics*, VII (1945), 29-42. Rep in Fishman, J.A. [38a], pp. 585-598.
52. Jarceva, V. N. "Развитие литературных языков", in *Теоретическое проблемы советского языкознания*, F. P. Filin e.a. eds., Москва, 1968, pp. 50-71.
53. Jedlička, Alois. "Studium současných spisovných jazyku slovanských a problematika variantnosti normu", *Slovo a slovesnost*, XXIX (1968), 113-125.
- 53a. —. "Zur Prager Theorie der Schriftsprache", in: *Travaux linguistiques de Prague*, I (1964), 47-59.
54. Karlgren, Bernhard. *Sound and Symbol in Chinese*. Hongkong, 1962.
- 54a. —. *Kina i tal och skrift*. Stockholm, 1964.
55. Kurath, H. "Interrelation between Regional and Social Dialects", in: *Proceedings of the 9th Int. Cong. of Linguists, Camb. 1962*. The Hague, 1964, pp. 135-143.
56. Labov, W. *The Social Stratification of English in New-York*. Washington, 1966.
57. Le Page, R. B. *The National Language Question*. Oxford, 1964.
58. Marc-Wogau, Konrad. "Värdeomdömen, språk och språkvård", in *Språk, språkvård och kommunikation*, K.-H. Dahlstedt & Bertil Molde eds. Stockholm, 1967, pp. 9-30.
59. Martinet, André. *Eléments de linguistique générale*. Paris, 1966, chapitre 5 (pp. 146-176): "La variété des idiomes et des usages linguistiques".
60. McDavid, Raven, I. "Dialect Differences and Social Differences in an Urban Society", in *Sociolinguistics*, W. Bright ed. The Hague, 1966, pp. 72-84.
61. Mukařovský, Jan. "Standard Language and Poetic Language", in: *A Prague School Reader on Esthetics*
28. Blanc, Haim. "Stylistic Variations in Spoken Arabic: A Sample of Interdialectal Educated Conversation", in *Contributions to Arabic Linguistics*, Charles A. Ferguson ed. Cambridge Mass., 1960, pp. 81-159.
- 28a. —. "The Growth of Israeli Hebrew", *Middle Eastern Affairs*, V (1954), 485-492.
- 28b. —. "Hebrew in Israel: Trends and Problems", *The Middle East Journal*, XI (1957), 397-409.
29. Blau, Joshua. *On Pseudo-Corrections in Some Semitic Languages*. Jerusalem [The Israeli Academy of Sciences and Humanities] (בהדפסה)
30. Budagov, R. A. *Литературные языки и языковые стили*. Москва, 1967.
31. Camutaliová, Irena. "K otázce stylizace autorské řeči a dialogu v beletrii", *Československa russistika* (1962, No. 2), pp. 98-102.
32. Cedersciöld, Gustaf, *Om svenskan som skriftspråk*. Lund, 1924.
33. Coseriu, E. *Sistema, norma y habla*. Montevideo, 1952.
34. Dešeriev, Yu, D. *Закономерности развития и взаимодействия языков в советском обществе*. Москва, 1966.
35. Even-Zohar, Itamar. "An Outline of a Theory of Style" בהכנה.
36. Ferguson, Charles A. "Diglossia", *Word*, XV (1959), 325-340.
37. Ferguson, Charles A. & J. J. Gumpertz. "Introduction", in: *Linguistic Diversity in South Asia*. Bloomington, 1960, pp. 1-18.
38. Fishman, Joshua A. "Sociolinguistic Perspectives on the Study of Bilingualism", *Linguistics*, 39 (1968), 21-49.
- 38a. —ed. *Readings in the Sociology of Language*. The Hague, 1968.
39. Flydal, Leiv. "Remarques sur certains rapports entre le style et l'état de langue", *Norsk tidsskrift for sprogvidenskap*, XVI (1952), 241-258.
40. Garvin, Paul. "Literacy as a Problem in Language and Culture", in *Report of the Fifth Annual Round Table Meeting on Linguistics and Language Teaching*, Hugo J. Mueller ed. Washington, 1954. pp. 117-129.
41. Greimas, A.-J. *Sémantique structurale*. Paris, 1966.
42. Gumpertz, John J. "Speech Variation and the Study of Indian Civilization", *American Anthropologist*, LXIII (1961), 976-988.
43. Halliday, M. A. K. "Categories of the Theory of Grammar", *Word*, XVII (1961), pp. 241-292.
44. Hansegård, Nils Erik. *Tvåspråkighet eller halvåspråkighet?* Stockholm, 1968.
45. Haugen, Einar. *Language Conflict and Language Planning. The Case of Modern Norwegian*. Camb. Mass., 1966.

- Word-Plays in the Dreams of Hebrew Thinking Persons", *Psychoanalytic Review*, XXI (1934), 329-335.
76. Vereščagin, E. M. "Психолінгвістическая праблема тэорыі языковых кантактаў — Обзор літаратуры", *Вопросы языкознания* (No. 6, 1967), pp. 122-133.
- 76a. ——. *Психологіческая і метадічная характэрыстыка двуязычя (білінгвізма)*. Москва, 1967.
77. Vinogradov, V. V. "Проблема історычнага ўзаемадзейства літаратурнага языка і языка художественнага літаратуры", *Вопросы языкознания* (No. 4, 1955), pp. 2-34.
- 77a. ——. *Проблемы літаратурных языков і законаменностей іх афармавання і развіцця*, Москва, 1967.
78. Voegelin, C. F. "Casual and Non-Casual Utterances within Unified Structure", in *Style in Language*, Thomas A. Sebeok ed. (Camb. Mass, 1960), pp. 57-68.
79. Voegelin, C. F. & Z. S. Harris, "Methods for Determining Intelligibility among Dialects of National Languages", in: *Proceedings of the American Philosophical Society*, 95, pp. 322-329.
80. Vogt, Hans. "Dans quelles conditions et dans quelles limites peut s'exercer sur le système morphologique d'une langue l'action du système morphologique d'une autre langue?", in *Actes du 6e congrès international des linguistes*. Paris, 1949, pp. 31-40.
- 80a. ——. "Contacts of Languages", *Word* (1954), 365-374.
81. Weiman, Ralph W. *Native and Foreign Elements in a Language; A Study in General Linguistics Applied to Modern Hebrew*. Philadelphia, 1950.
82. Weinreich, Uriel. *Languages in Contact*. The Hague, 1967.
- 82a. ——. "Sabesdiker Losn in Yiddish: A Problem of Linguistic Affinity", *Slavic Word*, I (1952).
83. Wessén, Elias. *Tradition och förnyelse inom språket*. Stockholm, 1953.
84. Zand, M.I. "Идиш как субстрат современного Иврита", *Семитские языки*, Вып. 2 (ч. 1), (Москва 1965), 221-242.
85. Žirmunskij, V. M. *Национальный язык и социальные диалекты*. Ленинград, 1936.
- tics, Literary Structure, and Style*. Paul L. Garvin ed., Washington, 1964, pp. 17-31 [= "Jazyk spisovný a jazyk básnický" in: *Spisovná čeština a jazyková kultura*, B. Havránek & M. Weingart eds., Praha, 1932, pp. 123-156].
62. Pauliny, Eugen. "O funkčnom rozvrstvení spisovného jazyka", *Slovo a slovesnost*, XVI (1955), 17-24.
63. Pierce, J. E. "Dialect Distance Testing", *International Journal of American Linguistics*, XVIII (1952), 203-210.
64. Ray, Panya Sloka. *Language Standardization. Studies in Prescriptive Linguistics*. The Hague, 1963.
65. Rona, José Pedro. "The Social and Cultural Status of Guaraní in Paraguay", in *Sociolinguistics*, W. Bright ed. The Hague, 1966, pp. 277-299.
66. Rozencvejk, V. Yu. "О языковых контактах", *Вопросы языкознания* (No. 1, 1963).
67. Sélim, Abou, *Enquêtes sur les langues en usage au Liban*. Beyrouth, 1961.
68. Širokova, A. G. "Из истории развития литературного чешского языка", *Вопросы языкознания* (No. 4, 1955), pp. 35-54.
69. Stewart, William A. "An Outline of Linguistic Typology for Describing Multilingualism", in: *Study of the Role of Second Languages*, Frank A. Rice ed. Washington, 1962, pp. 15-26.
70. "Substrato, Superstrato, Adstrato", in *5e Congrès int. des linguistes: Reponses aux Questionnaires*. Bruges, 1939, pp. 47-65.
71. Telija, V. N. "Фразеология", in: *Теоретическое проблемы советского языкознания*, F. P. Filin e.a. eds. Москва, 1968, pp. 257-278.
72. Thavenius, Jan. "Kvantitativa metoder i stilistiken", in: *Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder*. Stockholm, 1966, pp. 37-62.
(1968/9) א'הספרות, 'בטיליסיטיקה, 'מתודות כמותיות בסטיליסטיקה' עמ' 476-466
73. Unbegaun, Boris. "Le calque dans les langues slaves littéraires", *Revue des études slaves*, XII (1932), 19-48.
74. Vachek, Josef. "Written Language and Printed Language", *Recueil linguistique de Bratislava*, I (1948), 67-75. reprint: *A Prague School Reader in Linguistics*, J. Vachek ed., Bloomington, 1964, pp. 453-460.
75. Velikovskij, Immanuel. "Can a Newly Acquired Language become The Speech of the Unconscious.

SUMMARIES

THE NATURE AND FUNCTIONALIZATION OF THE LANGUAGE OF LITERATURE UNDER DIGLOSSIA

by ITAMAR EVEN-ZOHAR

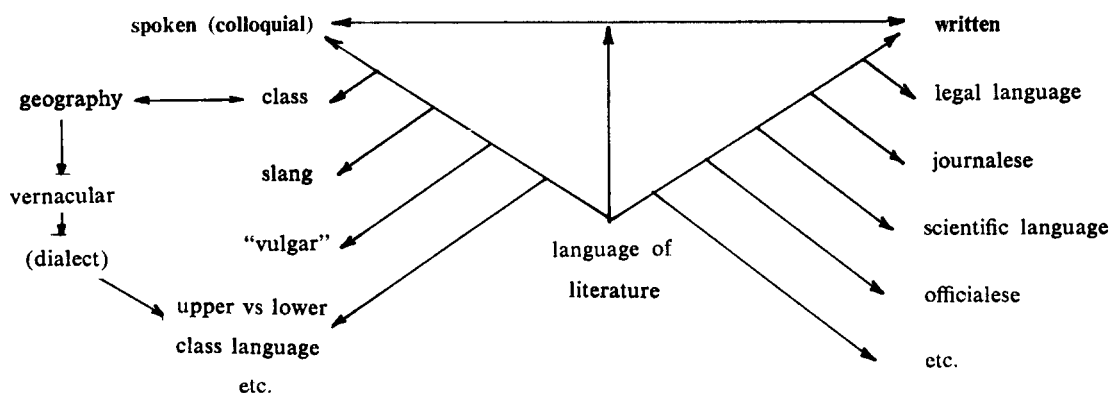
This article attempts to examine some assumptions made concerning the nature of the language of literature by analysing one case of the functionalization of this language. The "language of literature" (or "poetic language")¹ has at least two different meanings: a. the concrete structure, vocabulary, etc. of the specific language used in literary works during a certain period; b. the distinctive way the language used in literature functions and conveys meaning as supposedly opposed to the way language is used in other kinds of discourse. In the latter case, the language of literature is supposed to possess some characteristics peculiar to itself, but realized by various linguistic means in any given language. According to Russian Formalism and Czech structuralism the main feature of the language of literature is *the tension between automatized language of ordinary communication and its deautomatization*.

In modern terms, taking into consideration both structuralistic linguistics, socio-linguistics and politico-linguistics, language is *not* a one-level system (with orthography, phonology, morphology, vocabulary syntax etc., as the traditionally accepted levels), but a manifold system, or — to use another term — a *polysystem*, where all systems of which it consists partly overlap and hence are never totally independent of each other. Such systems

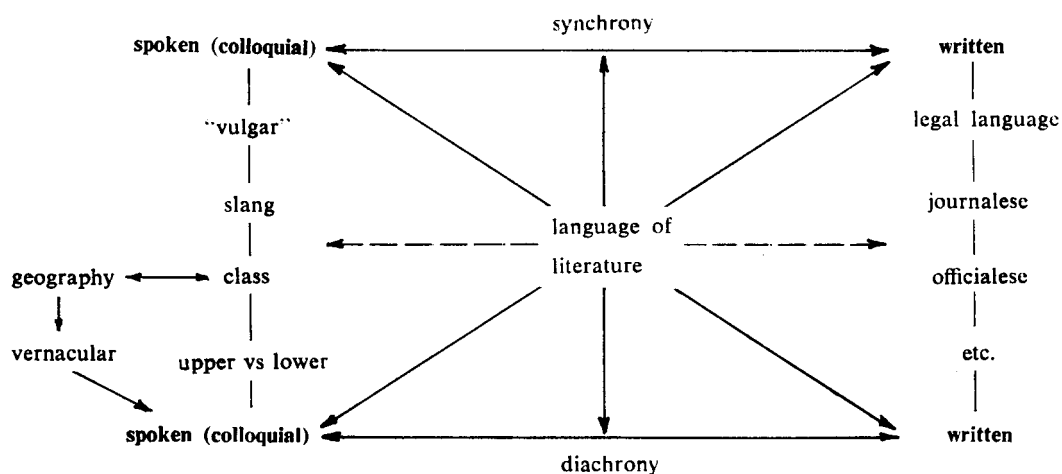
i It is rather necessary to point out the insufficiency and inadequacy of English terminology. The view of language as polysystem has not yet influenced the scientific vocabulary of English, nor have modern poetics and the new dynamic theories of literature changed the traditional vocabulary of "literary criticism" in its most awkward shape. There is no adequate terms to denote *the language of literature* since the term "the language of literature" itself may refer to any kind of literature, even non-fictional, while the conventional use of *poetic language* tends too much to eliminate, be it only implicitly, the language of prose and drama. The English "*language of literature*" is then an inadequate equivalent of the Russian term "*xodožestvennyj jazyk*" or the Swedish "*Skönlitterära språket*".

and subsystems are very often metaphorically called "language", e.g.: *written* vs. *colloquial* language, "legal language", "language of journalism" (journalese) and the like.² In our terms, the main *systems* of a language as a polysystem are *the written* vs. *the spoken (colloquial) standards*, each divided into many subsystems, such as official "language" (officialese) or "dialect". Each of these systems (and their multifarious subsystems) usually tend to be or become highly conventionalized, thus rendering ordinary communicational praxis maximally efficient. On the other hand, the language used in literary fiction is always, though in different degrees depending on period, "usurpatory" in the sense that it cuts across all systems, thus exploiting to the utmost the different resources of a given language. This phenomenon may be described on the synchronic level by the following diagram :

² The English terminological distinction between *written* and *spoken (colloquial)* language is also inadequate from the terminological point of view, particularly when compared with the Russian terms *literaturnyj* vs. *rozgovornyj jazyk* with its many subdivisions, or with the German distinction between *Schriftsprache* and *Umgangssprache*, or that in Swedish *Skriftspråk* and *Talspråk* etc. No scientific discipline can make progress without constantly modifying and adjusting its terminology, and there is nothing more irritating than an ossified terminology that nobody dare touch because of time honoured linguistic traditions, so dominant in English research. This is the reason why we are all forced to content ourselves with indirect renderings of our conceptions, and to use for example, "literary study", "literary criticism" even "theory of literature" when we really mean "the science of literature" — *literaturovedeniye*, *Literaturwissenschaft*, *Literaturvetenskap*, or *maddá ha-sifrut*. If English is to serve as the adhoc lingua franca for international intellectual communication, it cannot go on for long clinging desperately to inadequate terminologies while other languages have already developed better ones.

If we take in consideration the polychrome interrelations, too, the same may be described by the following diagram:

If we now proceed to examine, in the light of this hypothesis, the problems of functionalization of the language of literature, it is obvious that the latter is to a large extent dependent on the nature of the polysystem in any given language, i.e. on its resources, its mode of existence and the inner interrelations between the systems. The nature of the polysystem, or *l'état de langue* (as Flydal [39]* puts it,) plays a crucial role in determining the character and functions of any given language of literature, and is consequently an integral constituent of any theory of poetics.

One of the central, though until recently most ignored, factors of *l'état de langue* is the case of *diglossia*. An investigation of the language of literature under diglossia may bring to light some data about its functionalization which a unilingual situation does not provide. Since there are many types of diglossia, this article — while mentioning the main cases — concentrates on the case of a dead

classical language used as the only (or main) literary language of a certain community. The most difficult case, and the most interesting one from the point of view of an Israeli researcher, seems to be the case of *Hebrew*. Hebrew, at least in Eastern and Central Europe, was a classical dead language with no related variant in the community which used it (this has not been the case with Chinese and Arabic). Jews used there mostly Yiddish, a Germanic language, and gradually Russian, Polish, Ukrainian or German for either everyday communication or written communication or both.

It is generally assumed that about 200 A.D. Hebrew ceased to be employed as spoken language by the majority of Jews, but it continued nevertheless to serve as the main, or exclusive, cultural *lingua franca* in all Jewish communities. It served for many centuries as the language of flourishing literature, and finally underwent an amazing secular renaissance (after a period of stagnation) about 1760. It entered upon a new era about 1880, when it gradually established itself as the spoken language of Jewish new immigrants of Palestine, was later recognized as an official

* This number refers to the bibliography at the end of the full Hebrew version of the article, pp. 300-302.

language by the British authorities in Palestine (1921), and became the official language of Israel in 1948, when 88 % of the population of the new state declared that it was their main or only language. The article, after a brief survey of the diglossia situation of the Jews in the Middle Ages and later, goes to concentrate on the diglossia situation in the 19th century (and the early 20th). The question posed is the following: how could literature be created in a language whose polysystem was defective. In other words, how did Hebrew writers manage to functionalize a language as a language of literature when it lacked not only necessary lexical items, but also (and mainly) the contrastive reactions of the polysystem, which form for "the person in the culture" (Voegelin [78] p. 61) the semantic and stylistic poles within a given language?

The article, based upon some preliminary field work, draws the conclusion that the functionalization of the language of literature in Hebrew was rendered feasible by a series or set of compensations, which fall into four main categories:

1. Direct use of the other languages under diglossia, whether Russian, Yiddish or Aramaic (also a classical language used concurrently with Hebrew). This principle of compensation appears to be rather rare;

2. Caïque to the other languages under diglossia: this compensating principle appears to be widely prevalent, particularly in dialogue;

3. Synchronization of the diachronic phases of Hebrew. This manner of compensation appears to be quite often used, since the wealth of the diachronic layers of Hebrew opened before writers a variety of synchronizing possibilities. Although an artificial substitution of this sort could not be so clear-cut as the poles of the polysystem in living languages, it has nevertheless crystalized into some main conventions;

4. Use of the collocations of ancient literary corpus (Biblical and post-Biblical literature, as the *Mishna*, the *Midrashim*, etc.). A byproduct of this very dominant technique was the semantic density and ambiguity of the text. Thus, this compensational principle served both to replace polysystemic variation and contrast and to give rise to the multiplicity of meaning often resulting in a literary work from the conscious manipulation of the polysystem.

Although the exact qualitative and quantitative relations between the four ways of compensation cannot be determined until a far more extensive field-work is carried out, it is, however, possible to make some statements which may serve as theoretical hypotheses: (1) There is never a single principle of compensation in a given text, but a combination of all four or some of them; (2) In some texts evidently only some principles out of the four dominate; (3) There are apparently differences in point of the dominance of compensational devices not only between different texts, but also between different writers, as well as between literary trends and periods; (4) Both

the quality and the quantity of the compensational principles vary in different sections of the text. There will be differences in this respect within the same novel between a passage of description and a dialogue scene.

The compensational techniques are not necessarily to be taken as poor substitutes for a perfect polysystem. Although the use of a dead language seems to-day, to most nations, to be an obstacle, this has not always been the case. In many societies, in the past or nowadays, writing in vernacular was not regarded as desirable, but rather as the mark of the uncultured man. The use of a prestigious dead language was considered not only desirable, but completely natural, the user being able to perform such transpositions and transformations as *led him back from* the quasisystem to the actual one; but since the other living language(s) used was (were) often defective too, the various languages complemented one another as if they were belonging to the same language.³ As far as the writing of fiction and poetry in Hebrew are concerned, this practice involved not only difficulties but also some advantages: the writer could exploit the potentialities of what was by definition essentially "estranged" and de-automatized, or at least significantly untouched by daily communicational wear and tear. This explains to a certain extent why some prominent contemporary Hebrew writers,⁴ who started writing under diglossia conditions, refuse to relinquish, even many years after the language has become a full-fledged living polysystem, the conventions of diglossia writing, thus refusing to recognize as it were the modern language. As they just would not lose or give up *the artistic advantages diglossia once involved*, they refuse to submit to the new realities which dictated a real polysystem preferring to keep manufacturing their own quasi-polysystems.

Thus, the examination of Hebrew literary language in its diglossia period throws light not only on the nature of Hebrew language of literature itself, but also on that of the language of literature in general. It clearly shows that in spite of a defective polysystem, it is possible to create a successful quasi-polysystem, which will function effectively in literature. The language of literature thus appears to be a peculiar kind of conditioned linguistic system, *functionalizable under most different circumstances*. The indispensable need for tension between automatized communicational language and its de-automatization is once again demonstrated to be a *sine qua non* for the functioning of the language of literature. But

3 The components of the polysystem constantly undergo changes, determined mainly by socio-linguistic and politico-linguistic causes. Thus, for instance, considered a dialect under Tzaristic times, Belorussian is now regarded as a language. It is therefore not exceptional that two subsystems (or systems) should become two distinct languages, and vice versa.

⁴ As, for example, Nobel-prize winner S. J. Agnon.

the material means by which this end is achieved can apparently exist or be created under extremely different, sometimes even diametrically opposed conditions. The study of the language of literature requires a thorough investigation of the correlations between the linguistic polysystem and the linguo-literary functions. All the main hypotheses of Structuralistic poetics such as, among

others, the *manipulation of language*, *automatization* — *de-automatization*, *semantic density*, *the poetic function*, *making strange*, should be re-examined and reformulated in the light of these investigations. This article aims to be a single (if not the first) step towards this end, namely, a minimal theoretical basis for further research work.